

Vol 32
Nru 172
April - Ġunju 2011

LART

Imqaddsa

RIVISTA BIBLIKA

L-ART IMQADDSA

Rivista Biblika
li toħroġ kull tliet xhur
mill-Kummissarjat tal-Art
Imqaddsa tal-Provinċja
Frangiskana Maltija

EDITUR:

P. Twanny Chircop OFM
Kummissarju
tal-Art Imqaddsa

BORD EDITORJAL:

P. Marcello Ghirlando OFM
P. Noel Muscat OFM
Mr. Louis Casha

DISTRIBUZZJONI:

Fra. Lorrie Zerafa OFM

ABBONAMENT:

€10 fis-sena

€15 jew aktar Sostenitur

Kummissarjat
tal-Art Imqaddsa
8, Triq Santa Luċija,
Valletta, VLT 1188
Malta.

Tel: 21 242254

Fax: 21 252031

DISINN U STAMPAR:

Best Print Co. Ltd

Il-Materjal kollu li
jidher f'din ir-Rivista huwa
Copyright © tal-Kummissar-
sarat tal-Art Imqaddsa u
l-Edizzjoni TAU, 2011

comalt@ofm.org.mt

www.ofm.org.mt

Qoxra Quddiem:

*Ġerusalem - Knisja ta'
San Salvatur*

Werrej

6

19

23

27

6 Il-Knisja ta' San Salvatur f'Ġerusalem

19 Messaġġiera ta' Alla

23 Nghixu fl-Imhabba l-qawmien ta' Kristu

27 L-Omm ta' Ġesù hdejn is-Salib (2)

30 Il-Vergni Marija fl-eżortazzjoni
apostolika *Verbum Domini*

36 It-Testment il-Ġdid fid-dawl
tat-Testment il-Qadim

41 Iz-Żwieġ fl-Iskrittura (1)

30

TAQLIB

POLITIKU

FIL-LVANT

NOFSANI

Matul dawn l-aħħar xhur qegħdin naraw sensiela ta' taqlib politiku fil-pajjiżi tal-Lvant Nofsani u tal-Afrika ta' Fuq. Pajjiżi bħat-Tuneżija, Eġittu, Ġordanja, Sirja, Yemen, Bahrain, Libja, diġà raw protesti kontra monarkiji u dittaturi stabbiliti għal snin twal, li minn xi daqqiet kienu wkoll vjolenti u, fil-każ tal-Libja, kibru fuq skala ta' gwerra ċivili li fiha ma naqsitx il-brutalità ta' sistema li kienet għajn ta' oppressjoni għal numru kbir ta' snin. Figuri politiċi importanti kellhom iwarrbu, u oħrajn għadhom jithabtu biex iżommu posthom quddiem popolarità li dejjem tonqos u oppożizzjoni mill-ġenerazzjonijiet zgħażaġh li jiffurmaw il-maġġoranza tal-popolazzjonijiet fil-pajjiżi Għarab tar-reġjun.

L-influwenza tal-media u l-Internet fuq dan it-taqlib hi evidenti, kif ukoll il-heġġa kbira għal demokrazija. Il-problema kbira issa tibqa' dik li wieħed jifhem x'tip ta' demokrazija se toħroġ f'dawn il-pajjiżi li qatt ma ġarrbu esperjenza ta' gvern demokratiku fuq stil oċċidentali, u li hafna drabi huma iffurmati minn tribujiet differenti aktar milli minn soċjetà magħquda.

Il-pajjiżi tal-punent qegħdin iħarsu bi preokkupazzjoni lejn din is-sitwazzjoni. Fuq in-naħa tagħhom l-Istati Uniti tal-Amerika għandhom preokkupazzjoni biex iħarsu l-interessi ekonomiċi f'pajjiżi hekk importanti bħall-Eġittu, Ġordanja, Għarabja Sawdita u l-Istati tal-Golf. Il-problema tal-Libja thalliet l-aktar f'idejn l-Unjoni

...editorjal

*Taqlib Politiku
fil-Lvant Nofsani*

Ewropea, għalkemm saru interventi militari mhux biss mill-pajjiżi tal-Mediterran, imma wkoll min-NATO. Il-pajjiżi li jinsabu fil-Mediterran, inkluż pajjiżna, huma mbezzgħin minn eżodu ta' rifuġjati u minn mewġiet ta' immigrazzjoni klandestina mill-Afrika ta' Fuq, jekk is-sitwazzjoni fil-Libja tkompli teħżien. Fuq in-naħa tiegħu Israel qiegħed iħares b'attenzjoni lejn dak li qed jiġri mal-fruntieri tiegħu f'pajjiżi li magħhom kellu relazzjonijiet stabbli ta' paċi, almenu formali, sa mill-ftehim ta' Camp David mal-Eġittu u l-Ġordanja, filwaqt li jkompli jkabbar is-suspetti tiegħu kontra s-Sirja u l-Libanu, li magħhom hu teknikament fi stat ta' gwerra.

Hemm aspekk li ġie pjuttost minsi fin-nisġa ta' dawn il-ġrajjet, għaliex mhux tant importanti għal min għandu interessi politiċi u ekonomiċi. Qiegħed nirreferi għall-gejjieni tal-Insara li jghixu f'dawn il-pajjiżi li huma ta' maġġoranza Musulmana. Fl-Eġittu l-Insara jiffurmaw biss 10 fil-mija tal-popolazzjoni, u huma preżenti wisq inqas f'pajjiżi oħrajn tal-Lvant Nofsani u l-Afrika ta' Fuq. Minkejja dan l-Insara huma konxji li l-Kristjaneżmu twieled proprju f'dan ir-reġjun, u li qabel ma' dawn il-pajjiżi nħakmu mill-Islam fis-seklu 7 dawn l-artijiet kienu kollha Insara. Fil-fatt il-Lvant Nofsani u l-kosta kollha tal-Afrika ta' Fuq kienu ċentri ta'

komunitajiet Insara fjorenti matul il-perjodu tal-ħakma Bizantina (313-638).

F'liema mod l-Insara jiffurmaw parti mill-istorja ta' dak li qiegħed jiġri bħalissa fil-Lvant Nofsani u l-Afrika ta' Fuq? It-twegiba hi sempliċi. Ħafna mir-reġimi dittatorjali li ggvernaw dawn il-pajjiżi għal għexieren ta' snin, minkejja l-metodi brutali u l-abbużi ta' drittijiet umani li kienu magħrufin għalihom, b'ċertu mod kienu jiggarrantixxu xi tip ta' stabbiltà li kienet tipproteġi l-minoranza ta' Insara minn elementi estremisti Islamiċi preżenti f'dawn il-pajjiżi. Malli waqa' r-reġim ta' Saddam Hussein fl-Iraq, per eżempju, l-Insara naqsu

hekk li illum huma minoranza insinifikanti għax bosta kellhom jemigraw quddiem il-persekuzzjoni minn elementi estremisti Islamiċi li nqded bis-sitwazzjoni mhawda fil-pajjiż. L-istess haġa tista' tigris fis-Sirja, fejn l-Insara huma liberi biex jesprimu t-twemmin tagħhom. Fl-Eġittu l-Insara Kopti diġà sofrew vjolenza u attacki barbari kontra l-knejjes li ġew mahruqa minn estremisti Islamiċi.

Dnub li s-socjetà sekolarizzata fl-Ewropa mhijiex konxja mill-periklu kbir li jaffaċċjaw l-Insara fil-Lvant Nofsani u fl-Afrika ta' Fuq kull meta jinholoq vojta ta' poter. L-iżball tal-Istati Uniti u l-Unjoni Ewropea hu li jaħsbu li s-soluzzjoni għal dittaturi krudili fir-reġjun hu li jitneħhew u jieħu posthom gvern demokratiku fuq stil oċċidentali. Imma fil-pajjiżi Gharab tal-Lvant Nofsani u l-Afrika ta' Fuq dan it-tip ta' gvern ma jistax jimmaterjalizza. L-ideali ta' demokrazija li għandhom il-ġenerazzjonijiet żgħażaġh f'dawn il-pajjiżi ma nafux eżattament xi jfissru għax mhux faċli tkun taf kif in-nies fil-pajjiżi Gharab jifhmu l-kelma demokrazija. Hadd ma jaf jekk id-demokrazija tiddegenerax f'anarkija li fiha jieħdu sopravvent elementi fanatiċi Musulmani li kienu miżmuma taħt kontroll mid-dittaturi li issa qed jitneħhew wiehed wara l-iehor. Jekk jiġri dan se jbatu l-aktar il-minoranzi, inklużi l-Insara.

U x'ngħidu dwar l-Art Imqaddsa? Is-sitwazzjoni bħalissa hi stabbli u ma naħsibx li se jkun hemm l-istess stil

ta' oppożizzjoni vjolenti fis-socjetà Palestinjana li ma tkunx immedjatament ikkontrollata bil-forza kemm min-naħa tal-Awtorità Palestinjana kif ukoll minn Israel, li qatt ma hu se jittollera destabilizzazzjoni f'daru stess. Minkejja dan, mhux ta' min jinsa li l-Palestinjani huma mxebbgħin mill-awtorità li tiggverna fix-Xatt tal-Punent, kif ukoll mill-okkupazzjoni Israeljana. Quddiem dawn iċ-ċirkustanzi s-sitwazzjoni tista' tideġenera wkoll fl-Art Imqaddsa. Dan ikun ifisser problemi godda għall-preżenza Kristjana fl-Art Imqaddsa, li niftakru li hi inqas minn 2 fil-mija tal-popolazzjoni.

Għal din ir-raġuni l-ġrajjet li qed isehħu fl-Afrika ta' Fuq u fil-Lvant Nofsani mhumiex biss sinjal ta' instabilità politika. Huma wkoll sinjal ta' xewqa għal demokrazija, li għadna ma nafux jekk hix meqjusa bħala vittorja għal elementi moderati fuq dittaturi brutali, jew inkella bħala vittorja għal elementi Islamiċi estremisti li mbaġhad jimponu lilhom infushom bħala dittatura ġdida fir-reġjun. Jekk dan ikun il-każ, mela t-tibdil li hu ittamat li jsehħ fil-Lvant Nofsani u l-Afrika ta' Fuq ikun sehħ għall-aġar u mhux għall-aħjar. L-Insara li jgħixu f'dan ir-reġjun ma jkunux aktar ixxurtjati minn shabhom li kellhom jaħarbu mill-Iraq wara s-soluzzjoni li l-pajjiżi tal-punent qalu li sabu biex inehħu dittatura minn dan il-pajjiż. J'Alla l-pajjiżi tal-punent iqumu min-nagħas li jinsabu fih jekk ma jridux li l-istess problemi ta' intolleranza reliġjuża jidhulhom f'darhom.

IL-KNISJA TA' SAN SALVATUR F'ĠERUSALEM

Metodio Brlek ofm

Qeghdin ingibu traduzzjoni ta' studju interessanti tal-istoriku tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa, Patri Metodio Brlek, li llum jinsab mimli bil-ghomor fl-infermerija kustodjali tal-Kunvent ta' San Salvatur f'Ġerusalem. Dan l-istudju, intitolat "La Chiesa di San Salvatore. Storia e Arte", kien deher bhala Supplement tar-Rivista "La Terra Santa" fil-harga ta' Mejju-Ġunju 1986. Hawnhekk sejr inlimitaw ruhna biss ghat-traduzzjoni tal-artiklu, minghajr l-apparat kritiku tassew interessanti li jiffirma l-qafas tar-ricerka xjentifika ta' Patri Metodio, u li jista' jigi kkonsultat fl-edizzjoni bit-Taljan fir-Rivista li semmejna.

Fid-29 ta' Novembru 1885, li dik is-sena habat l-Ewwel Hadd tal-Avvent, giet ikkonsagrata l-Knisja ta' San Salvatur ta' Ġerusalem minn Monsinjur Vincenzo Bracco, Patrijarka Latin ta' Ġerusalem.

Ir-rit solenni tal-konsagrazzjoni dam aktar minn hames sigħat, mis-sebġha ta' filgħodu sa nofsinhar u kwart. Wara waqfa ta' xi nofs siegħa, giet iċċelebrata quddies solenni li għalqet iċ-ċelebrazzjonijiet liturġiċi fis-sagħtejn ta' wara nofsinhar.

Patri Guido Corbelli da Cortona, Kustodju tal-Art Imqaddsa mill-1880 sal-1886, jinnota fid-Djarju tiegħu, b'sens ta' sodisfazzjon kbir, li kollox kien mar sewwa b'mod meraviljuż.

Imma biex kollox seta' jmur tajjeb b'mod meraviljuż, u fil-każ speċifiku dwar dak li kellu x'jaqsam maċ-ċerimonji li saru, kien meħtieġ li jsiru manuvri diplomatiċi mill-Gvern Imperjali-Rjali tal-Awstrija, mill-Gvern ta' Franza u anke mis-Santa Sede.

Fuq il-faċċata monumentali ta' knisja f'Venezja naqraw din l-iskrizzjoni: "Non sine iugi interiori exteriorique bello" (Mhux mingħajr it-toqol tat-taħbit minn ġewwa u ta' gwerer minn barra). Espressjoni latina li tispjega tajjeb dak li rridu ngħidu.

Din l-epigrafe ta' Venezja, fil-fatt, tista' tiġi applikata b'mod perfett, eżatt kif inhi, għall-każ tal-Knisja ta' San Salvatur f'Ġerusalem, u forsi f'dan il-każ b'raġun akbar. Il-ġustifikazzjoni ta' dak li qed ngħidu titlob minnha

espożizzjoni twila hafna, li hawnhekk mhux l-iskop tagħna li nagħmluha. Li se nippruvaw nagħmlu hu li nagħtu rakkont fil-qosor tal-ġrajja ta' din il-knisja.

Il-Knisja qadima ta' San Salvatur

L-istorja tibda fl-1559, jiġifieri meta l-Frangiskani akkwistaw, ġewwa mis-swar ta' Ġerusalem, monasteru li mbagħad sar il-Kunvent ta' San Salvatur. Is-sena 1559 timmarka wkoll bidu ġdid fl-istorja tal-preżenza Frangiskana fil-Belt il-Qaddisa. Kien f'dik is-sena li l-Frangiskani tkeċċew definittivament mill-aħħar biċċa kunvent li kellhom fiċ-Ċenaklu, imsejha "il-Forn", wara li fl-1551 kienu diġà tkeċċew mill-kamra ta' fuq taċ-Ċenaklu, fejn kienu ilhom preżenti mill-1335. Iċ-Ċenaklu kien il-kunvent fejn kien jgħix il-Gwardjan tal-Għolja ta' Sijon, li fil-21 ta' Novembru 1342, bil-Bulla "Gratias agimus" tal-Papa Klement VI, sar il-Kustodju tal-Art Imqaddsa. F'din is-sitwazzjoni diffiċli l-patrijiet irnexxielhom jittrasferixxu s-sede tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa billi marru joqogħdu fil-monasteru ta' El-Amud, li kien monasteru ta' monaċi Ġorġjani.

Bhall-monasteri kollha, dan il-monasteru tal-Ġorġjani kellu knisja ġewwa fil-ħitan tiegħu, li kienet mibnija fuq stil tipiku monastiku-orjentali, biex tkun għall-użu biss tal-komunità reliġjuża ta' monaċi Ġorġjani li kienu jgħammru hemm.

Karakteristika interessanti oħra ta' din il-knisja kienet li ma kinetx tinsab mibnija fil-livell ta' isfel tal-monasteru, imma – forsi minhabba raġunijiet ta' dislivell tal-art – kienet mibnija fil-livell tal-ewwel sular.

Din il-knisja baqgħet sostanzjalment bla ebda tibdil sas-seklu 18, almenu f'dak li kellu x'jaqsam mal-binja tagħha.

Fil-ewwel kwart tas-seklu 17, Quaresmio ħallielna deskrizzjoni qasira ta' kif kienet il-Knisja ta' San Salvatur fi żmien:

“Il-Knisja hi ċkejna, u għandha forma kwadrata. Fil-parti tal-lvant tagħha hemm abside bl-altar maġġur fejn hi mharsa l-Ewkaristija. Fil-kwadru tal-altar hi mpittra x-xena tal-inżul tal-Ispirtu s-Santu fuq il-Madonna u l-Appostli. Il-kor tal-patrijiet jinsab quddiem l-altar maġġur, u preċiżament fiċ-ċentru tal-Knisja, taħt il-koppla, li bit-twieqi tagħha tagħti d-dawl lill-ambjent kollu. Fuq in-naħa tat-tramuntana tal-kor hemm l-altar iddedikat lill-Aħħar Ċena; filwaqt li fin-naħa l-oħra li thares lejn in-nofsinar hemm l-altar iddedikat lil San Tumas Appostlu bil-pittura li tirrappreżenta lil Kristu Rxoxt li jidher lid-dixxipli li kien għadu ma riedx jemmen. Mid-disa' lampieri li hemm fil-Knisja, tnejn jinsabu fid-daħla u tnejn fin-naħa ta' quddiem tal-istess Knisja”.

Dan id-dettall tal-aħħar hu interessanti, għaliex jurina b'mod indirett li d-daħla tal-Knisja kienet f'pożizzjoni skabruża, minhabba li ma tantx kien hemm dawl.

Nistghu mela nġid li kienet Knisja ċkejna u ta' aspekk pjuttost miżeru. Minkejja dan, diġà fl-1561, il-Papa Piju IV kien żejjinha bl-istess indulġenzi li fl-antik kienu jaqilgħu l-pellegrini li jżuru ċ-Ċenaklu, li kif rajna l-patrijiet tilfuh darba għal dejjem fl-1551. Irridu wkoll infakkru li l-istess indulġenzi, f'Novembru 1885, kienu ġew ittrasferiti fil-Knisja ta' San Salvatur mill-Papa Ljun XIII. Il-Knisja ċkejna, li f'nofsha kien hemm il-kor tar-religjużi, u fil-ġnub tagħha kien hemm żewġ altari, fl-1621 ġew miżujdin fiha żewġ altari oħrajn. Il-kronista ta' dak iż-żmien jgħid li dawn kienu saru meħtieġa, imma ma jispeċifikax eżattament fejn kienu jinsabu dawn l-altari. Fl-istess ħin, iżda, jgħidlna li dawn l-altari kienu ddedikati wieħed lil San Frangisk u l-ieħor lil Santu Rokku.

Qrib is-sena 1630 nafu li fil-Knisja kien hemm organi, li ċertament ma kienx kbir, imma li kien meħtieġ għaċ-ċelebrazzjoni dekoruża u solenni tal-liturgija.

Din il-Knisja dejjem kellha l-problema prattika tal-ispazju ristrett li kienet tokkupa. Din il-Knisja ċkejna, li baqgħet Knisja interna fil-hitan ta' monasteru li issa kien sar kunvent tal-Frangiskani, matul l-ewwel seklu tal-preżenza tal-Frangiskani f'dan il-post rat titwieled madwarha – wara l-epoka medjevali – komunità mġedda ta' Latini, jew Kattoliċi, fil-Belt il-Qaddisa, u dan f'forma organizzata, hekk li saret iċ-ċentru tal-ewwel parroċċa Latina (Kattolika) ta' Ġerusalem.

Il-Konċilju ta' Trento (1545-1563) u t-twaqqif tal-Kongregazzjoni Rumana ta' "Propaganda Fide" (1622) kienu hađmu biex jiġgeddu l-liġijiet tal-Konċlju ta' Vienna (1311-1312) rigward l-apostolat tar-Reliġjużi, imma fl-istess ħin kienu taw spinta ġdida lill-ħidma missjunarja, permezz ta' strutturi u orjentamenti adegwati għal dan l-iskop.

Il-Frangiskani, li issa bdew jgħixu ġewwa l-ħitan tal-Belt il-Qadima u mhux aktar barra mill-ħitan tal-Belt, kif kienu fiċ-Ċenaklu, issa beda jkollhom kuntatt aktar kontinwu u regolari man-nies tal-post.

Li tirrakkonta l-istorja tal-Knisja ta' San Salvatur ifisser li trid tagħti harsa wkoll lejn il-mixja diffiċli

tal-istess parroċċa Latina ta' Ġerusalemm, li għal kważi tliet sekli kienet l-unika struttura Kattolika f'Ġerusalemm. L-eqdem statistika tal-parroċċa ta' San Salvatur li ġiet ippubblikata sa issa, tmur lura għall-1664, u fiha naraw li l-parroċċa kienet iffurmata minn 68 fidili Kattoliċi.

Fl-1719 il-parruċċani kienu jlahħqu t-320 ruh. Sadanittant anke l-komunità reliġjuża bdiet tikber fin-numru, minħabba li żdiedu l-attivitajiet tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa, li tagħha l-Kunvent ta' San Salvatur sar iċ-ċentru amministrattiv.

Għaldaqstant bdiet tikber il-problema rigward kif seta' jinstab spazju għal numru dejjem jikber ta' fidili fi Knisja li kienet hekk żgħira.

L-ewwel tentattiv sar fl-1722, meta wara ħafna problemi l-awtoritajiet Torok Ottomani taw il-permess biex il-patrijiet ikabbru n-naħa tal-abside biex hemm iqiegħdu l-kor tal-patrijiet, li fiħ kien hemm 36 stalli, halli b'hekk il-fidili jkunu jistgħu jokkupaw innavata tal-Knisja quddiem l-altar magġur. Fil-prattika din kienet biss soluzzjoni temporanja, li mill-ewwel dehret li kienet inadegwata, għaliex fi ftit snin il-fidili kienu żdiedu hekk li fl-1729 laħqu ċ-ċifra ta' 414. F'dik l-istess sena ġie deċiż li jsir tkabbir ieħor, dejjem naturalment wara li nkisbu l-permessi mill-awtorità Torka.

L-aħjar soluzzjoni kienet tidher li tkun dik li tittawwal

Kunvent ta' S. Salvatur

il-Knisja almenu b'terz, biex b'hekk l-altari tal-Aħħar Ċena u ta' San Tumas setgħu jmorru fuq il-ħajt tal-lvant tal-Knisja, wieħed fuq kull naħa tal-altar maġġur, u ż-żewġ altari l-oħrajn ta' San Franġisk u Santu Rokku jiġu sistemati quddiem iż-żewġ pilastru li kienu jwieżnu l-koppla. Il-kontemporanju Patri Elzeario Horn, bniedem biežel għall-aħħar, ħallielna fi pjanta kif kienet imqassma b'mod ġenerali l-Knisja wara dawn l-arrangamenti. Mhux biss, imma ma ttraskurax lanqas li jagħtina xi tagħrif interessanti, bħalma kienet dik dwar l-arazzi li ngabu minn Vienna fl-1730 u li kienu jżejnu l-ħitan tal-Knisja, u dik dwar l-orgni, b'24 regjistru, li tiegħu wkoll jipprezenta disinn.

Minn dawn id-dettalji kollha nistgħu nikkonkludu li anke x-xogħol li sar fl-1729 kien limitat biss għal titjib ġenerali tal-Knisja, billi l-patrijiet ma setgħu jagħmlu xejn aktar f'dak il-mument.

Għalkemm l-ispazju tal-Knisja kien żdied, imma kienu ntilfu l-proporzjonijiet arkitettoniċi tal-binja, almenu bil-mod f'it jew wisq loġiku li fih kienu jeżistu qabel. Ta' min iżid li ma kienx possibbli li l-ambjent jiġi mżejjen minn fethiet oħrajn biex minnhom jidhru id-dawl naturali.

Matul is-seklu 18 l-intern ta' din il-Knisja, li kienet hekk sagrafikata, ġie mżejjen b'opri ta' arti ta' preġju kbir. Biżżejjed insemmu l-kapulavuri ta' arġenterija Naplitana u Venezjana li għadhom jitgawdew

sal-lum fiż-żewġ kandelabri monumentali u fil-ventartal sabiħ, kollha tal-fidda maħduma u martellata. Sal-lum il-ġurnata l-presbiterju tal-Knisja ta' San Salvatur għadu jiżżejjed b'dawn iż-żewġ kandelabri kbar, u bil-ventartal li jintrama' quddiem il-mejda Ewkaristika fil-festi l-kbar tas-sena, u li jirrapprezenta d-dehra tal-inżul tal-Ispirtu s-Santu fuq Marija u l-Appostli fiċ-Ċenaklu nhar Pentekoste.

Fl-1848 il-parruċċani ta' San Salvatur kienu laħqu ċ-ċifra ta' 940. Minkejja l-isforzi kollha tal-Franġiskani biex irendu l-Knisja funzjonali matul tliet sekli ta' storja, aktar ma jgħaddi ż-żmien, aktar il-Knisja ta' San Salvatur bdiet issir zġhira u mhux tajba biżżejjed għall-ħtiġijiet dejjem jikbru mhux biss ta' komunità parrokkjali normali, imma wkoll ta' komunità reliġjuża numeruża, li kienet l-akbar waħda tal-Kustodja, billi l-Kunvent ta' San Salvatur hu r-residenza uffiċjali tal-Kustodju u ċ-ċentru tal-attività kollha tal-Kustodja.

Patri Francesco Cassini ħallielna kitba dwar il-qagħda li fiha kienet tinsab il-Knisja ta' San Salvatur fl-1846: "Jiena ngħidilkom li l-aktar Knisja zġhira tal-kunventi tagħna l-Franġiskani fl-Italja tisboq sew lill-Knisja ta' San Salvatur f'Ġerusalemm fil-kobar, fl-eleganza u fit-tiżjin. Xi tgħidu meta tisimġu li jiena nqabbel din il-Knisja pjuttost ma' maħzen, u ngħidilkom li hi zġhira u dejqa, li għandha saqaf baxx, u ħitan li jikkuk?"

Din, mela kienet is-sitwazzjoni tal-Knisja ta' San Salvatur lejn

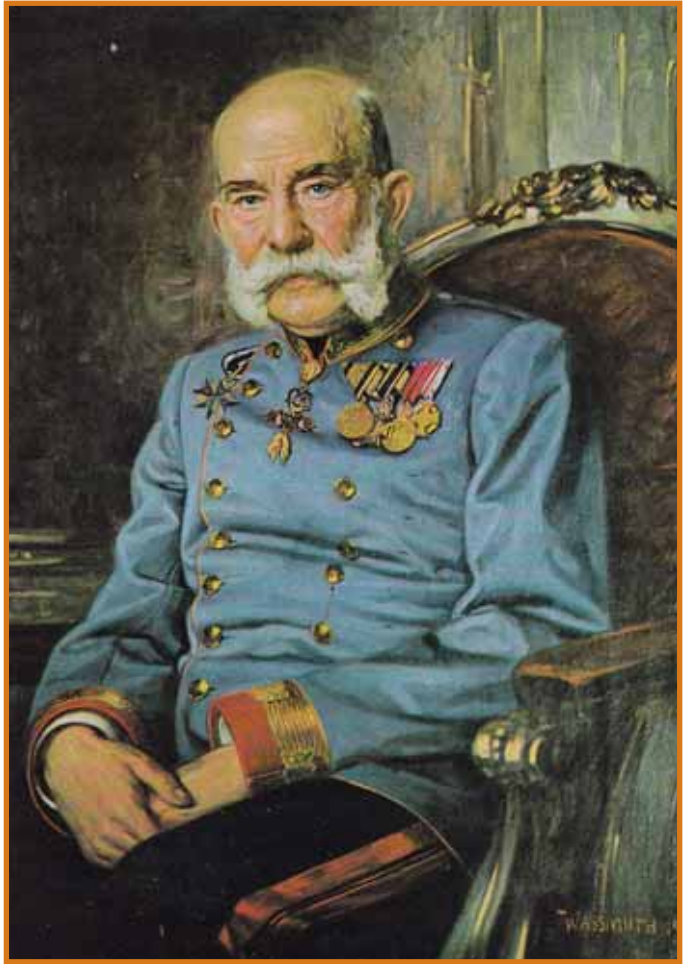
in-nofs tas-seklu 19. Imma ž-żminijiet kienu b'dew jinbidlu. L-id iebşa tal-ħakma tat-Torok Ottomani, li mill-1517 kienu propjetarji tal-Palestina, issa ma kinetx għadha daqshekk b'saħħitha, u bis-saħħa tal-missjonijiet diplomatiċi Ewropej f'Istanbul kien beda jsir f'it aktar faċli biex jinkisbu permessi għall-bini jew tkabbir ta' postijiet ta' kult insara fl-Art Imqaddsa.

Kien għalhekk li, mill-1850, nassistu għal sforzi, din id-darba deċiżivi, biex il-Knisja ta' San Salvatur f'Ġerusalem terġa' tinbena mill-ġdid u tkun tassew dik li baqgħet sal-ġurnata tal-lum: il-Knisja ewlenija u l-akbar waħda f'Ġerusalem, li fiha tista' tiltaqa' l-komunità parrokkjali Latina u fejn isiru l-aktar ċelebrazzjonijiet liturġiċi solenni, barra dawk fil-Qabar ta' Kristu, b'dinjità u dekor kif inhu xieraq.

Tentattivi biex tinbena l-knisja l-ġdida

Billi raw l-affarijiet kif kienu, u qiesu li kull arrangament ieħor fil-fatt ma kien se jwassal imkien, il-Frangiskani ddeċidew li jressqu talba quddiem il-Gvern Ċentrali Tork biex ikunu jistgħu jibnu knisja ġdida, wara li jkunu waqqgħu l-qadima.

F'Settembru 1850 waslet it-tweġiba uffiċjali li fis-sostanza kienet tgħid hekk: is-Sultan kien jagħraf l-istat miżeru attwali tal-Knisja u l-ħtieġa li jsiru xogħlijiet meħtieġa; iżda biex jagħti l-awtorizzazzjoni li kienet mitluba kien ppreċiżat b'mod tassattiv li l-patrijiet ma setgħux jissuperaw lanqas b'tul

*Franz Josef
Imperatur
tal-Awstrija*

ta' saba' jew id id-dimensjonijiet tal-knisja eżistenti, kemm fit-tul, kemm fil-wisgħa u wkoll fl-gholi. Il-konfigurazzjoni ġenerali tal-bini kellha wkoll tinzamm kif kienet; ma setgħux iżidu xejn ma' dak li kien diġà jeżisti qabel.

Inutli ngħidu li din it-tweġiba kienet kapulavur awtentiku ta' diplomazija makakka: kienet tikkonċedi l-permess bil-kliem imma tiċhdu fis-sostanza. X'setgħu jagħmlu l-patrijiet? Kellhom jieħdu paċenzja u jistennew żminijiet aħjar.

Mhux importanti li nieqfu fuq it-tul ta' żmien ta' aktar minn tletin sena, li fih il-patrijiet komplew jagħmlu talbiet godda u formali,

biex jiksbu l-awtorizzazzjoni meħtieġa, u kull darba jirċievu ċaħdiet formali. Imma f'dan il-perjodu jaqbel li nsemmu fatt appartati li jixraq li jittfakkar.

F'Novembru 1869 kien ġie bħala pellegrin fl-Art Imqaddsa Franz Josef, Imperatur tal-Awstrija. Meta ra b'għajnejh il-Kunvent ta' San Salvatur, hekk kiteb testwalment: "jiena ipperswadejt ruhi kemm hi miżera u tal-biki, kif ukoll inutli għall-ħtiġijiet attwali, l-knisja parrokkjali ta' San Salvatur ... Billi ridt inħalli tifikira tal-preżenza tiegħi fl-Art Imqaddsa billi nikkontribwixxi għall-postijiet tal-kult tan-nies tar-religjon tiegħi, u fl-istess hin nagħti lill-benemeritu

Ordni Franġiskan is-sinjal u l-prova tal-benevolenza sovrana tiegħi, jiena għogobni li noffri 60,000 frank għall-bini mill-ġdid ta' din il-knisja parrokkjali. Din is-somma għandha tinghata mit-teżor privat tiegħi lir-Reverendissimu Patri Kustodju li jkun in kariga, skont il-ħtiġijiet u l-progress li jkun qiegħed isir fil-bini". Fit-12 ta' Novembru 1869 mela l-Imperatur indirizza din l-ittra lill-Patri Kustodju f'Ġerusalemm. L-ittra ġiet ippubblikata l-ewwel darba fl-1883.

Dan il-ġest uniku ma waqafx hawnhekk. L-istess Imperatur, naturalment permezz ta' mezzi diplomatiċi, ipprova jerga' jqajjem il-kwestjoni tat-

talba tal-patrijiet biex jergħu jibnu l-knisja u jibda x-xogħol; imma t-talba tiegħu ukoll ġiet irrifjutata.

Minkejja r-rifjut li rċieva l-Imperatur ma irtirax l-offerta kbira ta' flus u ried li din ma tkunx destinata għal skopijiet oħrajn, anke l-aktar tajbin u qaddisa. Is-somma li wiegħed setgħet tistenna żminijiet aħjar biex tkun minfuqa skont l-intenzjoni ta' min offriha bla ebda bdil.

Kif rajna, f'Novembru 1869, l-Imperatur tal-Awstrija Franz Josef intebaħ personalment bl-"insuffiċjenza" tal-Knisja ta' San Salvatur. Ta' min iżid li din l-"insuffiċjenza" ma kinetx biss f'relazzjoni mal-parroċċa, imma wkoll

Knisja ta' San Salvatur minn ġewwa

f'relazżjoni mal-komunità reliġjuża. Proprju wara l-1870, fil-Kunvent ta' San Salvatur kien qiegħed jiġi iffurmat Seminarju Teoloġiku għall-kjeriċi Frangiskani. Waħda mill-problemi kbar għal sistemazzjoni adegwata kienet rappreżentata miċ-ċokon tal-Knisja, u mill-fatt li l-kor kien żgħir wisq biex jilqa' fih ir-reliġjużi kollha. Mill-1866, għal diversi drabi, il-Kustodju, Patri Serafino Milani, kien kiteb dwar din il-qagħda lill-Ministru Ġeneral tal-Ordni. Fit-2 ta' Diċembru 1866 kien kitiblu hekk: "Il-kor ma nistax inkabbru bl-ebda mod, u ma nafx kif nista' nakkomoda fih lill-kjeriċi. Id-dixxiplina fil-kor ma nistgħux inħarsuha kif suppost ... kif nistgħu ndaħħlu l-kjeriċi fil-kor? ... Ma nistgħux inkabbru l-kor sakemm il-Providenza ma tippermettilniex li nkabbru l-Knisja ta' San Salvatur."

Insemmu biss li wkoll fl-1876 wasal rifjut ieħor, din id-darba wkoll bil-ġustifikazzjoni li f'Ġerusalemm diġà kien hemm bosta knejjes, u li ma kienx hemm bżonn ta' knisja oħra!

L-Arkitett tal-Knisja l-ġdida ta' San Salvatur u l-bini tal-istess Knisja

Fit-3 ta' Settembru 1880 wasal rifjut ieħor, imma dan kellu jkun l-aħħar wiehed fil-lista twila ta' rifjuti tal-bini tal-knisja l-ġdida.

Fil-fatt, wara biss xahrejn, u preċiżament fid-9 ta' Novembru 1880, gie approvat mill-awtorità l-proġett tal-Knisja l-ġdida ta' San Salvatur, imma bil-kundizzjoni, li ħarġet uffiċjalment fl-14 ta' Frar 1883, li

l-knisja kellha tinbena mill-ġdid mill-pedamenti, imma "fl-istess post tal-knisja l-antika b'tali mod li l-ispazju tal-knisja l-antika jidhol fl-ispazju tal-knisja l-ġdida, li wiehed jifhem li sejra tkun ikbar".

Wara tletin sena ta' stennija mimlija tensjoni il-fatt issa kien li l-patrijiet kellhom jikkontaw ruhhom b'din il-konċessjoni fl-aspett fundamentali tagħha, u biex ma jikkompromettux kollox, kien meħtieġ li jagħlqu halqhom u jaċċettaw din il-kundizzjoni iebes. Almenu kellhom il-permess li jibnu; u dan kien fatt importanti.

Fil-25 ta' Frar 1883 wasal minn Istanbul il-Firman tas-Sultan, bl-interessament tal-Ambaxxatur Franċiż quddiem is-Sublime Porta. Għalkemm id-dokument kien jiggarrantixxi li kollox kellu jsir mingħajr intoppi, minkejja dan l-Ambaxxatur Franċiż hassu fl-obbligu li javża lill-Kustodju: "... ħaffu kemm tifilhu biex tlestu l-Knisja ta' San Salvatur, għaliex il-ħafna għedewwa tal-Knisja mhumiex se jibqgħu reqdin".

Mhux il-każ hawnhekk li noqogħdu nirrakkontaw bl-għerq u x-xniexel il-fażijiet singoli tax-xogħol pjuttost ikkumplikat, u wkoll id-diversi żviluppi ta' karattru diplomatiku.

Bħala l-ewwel punt kien meħtieġ li titwaqqa' parti sewwa mill-Kunvent, u dan sal-pjanterren, b'tali mod li setgħet tingħata struttura ġdida lill-ambjenti godda, biex għall-bidu dawn iservu bħala knisja proviżorja, u mbaġħad – skont il-pjanijiet

diġà mahsubin – iservu ta' Sagristija u Biblijoteka. Fl-isess hin kien mehtieg li wiehed jahseb biex jinbnew kmamar ġodda għall-patrijiet, flok dawk li ġew imwaqqgħin.

Kif naraw, dan ix-xogħol ma kienx la faċli u lanqas komdu, minhabba in-nuqqas tal-isparju disponibbli għax-xogħol. Mingħajr dik il-kundizzjoni li kienet tillimita b'mod hekk strett kull moviment, il-proġett kollu seta' jkun ridimensjonat aħjar, u hekk il-patrijiet kieku setgħu jibnu knisja li tkun inqas sagrifkara rigward il-post li fih inbniet.

Irridu nġhidu li l-povru arkitett, quddiem tant restrizzjonijiet u ostakli li sab quddiemu minn kull naħa, irnexxielu jōhroġ b'disinn u proġett mill-aħjar, u nistgħu nġhidu li rnexxielu jsolvi b'mod intelligenti l-ħafna problemi li biċċa binja bħal dik kienet tippreżenta. Naslu biex nimmaginaw li quddiemna għandna figura ta' xi arkitett ta' isem affermat, li kien ta provi li kien jaf jissupera d-diffikultajiet partikulari tekniċi u loġistiċi.

Imma nistagħġbu meta nintebħu li quddiemna għandna patri bħala arkitett: P. Raffaele Cingolani da Montecassiano (1830-1908), reliġjuż mill-Marche li ġie l-Art Imqaddsa fl-1862.

Il-*curriculum vitae* tiegħu ma jidherx li hu rikki b'xi

elementi li jagħmlu aħbar. Jitfakkar bħala persuna li kellha kwalitajiet tajbin ta' intelligenza u ta' qalb. Meta kien għadu l-Italja, fl-1857, irċieva l-ħatra ta' "Lettur tal-Matematika".

Din kienet kwalifika li tajjeb inżommuha f'moħħna. Fil-Kustodja tal-Art Imqaddsa nġhata diversi ufficċji impenjattivi: kien, fil-fatt, Mastru tal-Kjeriċi f'Harissa fil-Libanu, Gwardjan tal-Kunvent ta' Santa Maria delle Grazie f'Larnaca, Ċipru, Superjur fil-Qabar ta' Kristu u f'Tiberija, u Vigarju tal-Kunvent ta' Betlehem.

Kien jinsab f'Betlehem, meta fl-1880, fil-bidu tal-ħidma tal-bini tal-Knisja l-ġdida ta' Santa Katerina, ġie mahtur mis-Superjuri tal-Kustodja direttur immedjat biex jissorvelja din il-binja; u fl-istess hin amministrator tal-finanzi ta' dan il-proġett.

Proprju f'relazzjoni tal-bini tal-Knisja u l-Kunvent ta' Betlehem, fadal tifikira tal-ġudizzju kuntrarju tiegħu għas-soluzzjoni tal-problema arkitettornika kif kien ġie ipproġettat mill-perit li hażżeż il-pjanta tal-Knisja ta' Santa Katerina, l-arkitett Franciż Guillemot. Fit-18 ta' Awwissu 1882 il-Knisja ta' Santa Katerina *ad Nativitatem* f'Betlehem ġiet inawgurata.

Diġà fit-8 ta' Novembru 1880 is-Superjuri tal-Kustodja kienu approvaw pjan jew proġett għall-Knisja l-ġdida ta' San Salvatur.

Sfortunatament ma nafu xejn min kien l-awtur ta' dan il-proġett. Fl-20 ta' Frar 1882, il-Patri Kustodju innota fid-Djarju tiegħu li "probabbilment se jintagħżel il-proġett ta' Patri Raffaele da Montecassiano". Dejjem fl-istess data "d-Diskretorju jiddeciedi li wara l-Għid jibda x-xogħol ta' thejjiġa għall-bini tal-Knisja ġdida ta' San Salvatur".

Fil-jiem 22-26 ta' Settembru 1882, f'seduta tad-Diskretorju tal-Art Imqaddsa, saret diskussjoni mill-ġdid dwar il-proġett. Il-minuti jirriferixxu li "l-Patri Kustodju wera l-pjanta tal-Knisja l-ġdida ta' San Salvatur li kien hażżeż Patri Raffaele da Montecassiano, u li ipproponieha bħala s-soluzzjoni ekonomika l-aktar faċli. L-ebda wiehed mir-Reverendi Patrijiet Diskrieti ma għamel l-inqas oġġezzjoni".

Xahar wara, fit-23 ta' Ottubru 1882, ġie deciz li jissejjaħ lejn San Salvatur l-imsemmi Patri Raffaele, u li jingħata bidu biex jinħadem il-ġebel li kellu jservi għall-bini tal-Knisja l-ġdida. Ġie wkoll deciz li kellu jingħata bidu għax-xogħlijiet fiż-żona fejn fil-ġejjieni kellu jkun il-kor, jiġifieri mix-xaqliba tal-lvant u tat-tramuntana.

L-arkitett Guillemot mhux biss ma uriex ruħu għajjur għal dak li f'Betlehem kien l-eżekutor tal-proġett tiegħu, imma talli f'Ottubru 1883 faħħar ix-xogħol tal-Knisja

ta' San Salvatur, li diġà kienu waslu f'punt tajjeb ta' progress.

Kollox kien jidher li miexi sewwa f'din il-ħidma, sakemm f'daqqa waħda seħhet disgrazzja li setgħet tikkomprometti r-ritmu tax-xogħol.

Fit-12 ta' Mejju 1884, ċertu Fra Luigi da Rapagnano, waqt li kien jinsab ma' Reliġjużi oħrajn fil-knisja provvizorja biex jassisti għall-Quddiesa, intlaqat minn puplesija u miet ħabta u sabta, kif insibu miktub fin-Nekroloġju (ktieb tal-mejtin) tal-Kunvent. Fost ir-Reliġjużi preżenti għal din it-traġedja kien hemm

ukoll Patri Raffaele. Dan kien diġà jbati min-nuqqas ta' smiġh għal xi snin, u issa jidher li ma felax jirreżisti għall-qatgħa li ha. Ta' min jiftakar li dan fra Luigi kien jappartjeni lill-istess Provinciġja Reliġjuża tal-Marche, li minnha kien ġej Patri Raffaele. Il-fatt hu li, minn dak l-istess waqt, Patri Raffaele beda jagħti sinjali ta' nuqqas ta' ekwilibriju mentali, hekk li fil-15 ta' Mejju kellhom jibagħtuh l-Italja bit-tama li forsi seta' jerga' jikseb saħtu jekk jibdel l-arja: imma fil-fatt minn dan kollu ma ġara xejn.

Minkejja din id-disgrazzja bil-konsegwenzi tagħha,

hadd ma ġieh f'mohhu la li jwaqqaf il-proġett tal-Knisja, li issa kien f'fażi avvanzata ta' twettiq, u lanqas li jibiddlu l-ebda mod. Din kienet forma indiretta, imma konkreta, ta' rikonoxximent shiħ tal-valur pożittiv ta' din l-opra li giet ipprogettata u attwata b'tant imħabba, jekk mhux ukoll b'tant passjoni, minn Reliġjuż li tiegħu ma fadlilniex l-ebda tifkira hlief xi noti żgħar li ġew ikkonservati fir-reġistrazzjoni tal-uffiċċji tiegħu.

Fl-istat attwali tal-konoxxenzi tal-affarijiet ma nistgħu nżidu xejn aktar li hu dokumentat dwar P. Raffaele Cingolani da Montecassiano

bhala arkitett. Nistgħu għalhekk inkomplu d-diskors dwar il-bini tal-Knisja ta' San Salvatur mingħajr ma nieqfu fuq diversi dettalji, anke jekk huma interessanti minhabba l-kuntest tagħhom.

Ta' min iżid iżda (u din hi nota ta' min qed jittraduċi dan l-artiklu), li l-istudjuż P. Metodio Brlek ma jsemmix (forsi ma kienx f'konozzenza) Patri Frangiskan Malti li milli jidher ta sehem ewlieni fil-bini tal-Knisja ta' San Salvatur, ukoll jekk għex lejn nofs is-seklu 19, qabel ma ngħata bidu proprju għall-bini tal-knisja l-għdida ta' San Salvatur. Patri Ġorġ Aquilina, fin-Nekroloġju tal-Provincja Frangiskana Maltija, jagħtina informazzjoni dwar Fra Nikola Borg, mis-Siġġiewi, li jisthoqqlu jissemma bhala benemeritu fil-bini tal-Knisja ta' San Salvatur.

Fra Nikola Borg twieled is-Siġġiewi fl-1819. Fl-1846 daħal Frangiskan fil-Provincja ta' Ruma. Wara l-incident gravi li seħħ waqt il-bini tal-Knisja ta' San Salvatur f'Ġerusalem, il-Ministru Ġeneral P. Bernardino Trionfetti, bagħtu jkompli l-bini bhala bennej u perit. Interessanti li qabel ma telaq lejn l-Art Imqaddsa fl-1850 waqaf Malta u xtara b'kemm jiswew 211-il skud għodda mingħand il-ħaddied Michele Bonnici. Wasal Ġerusalem f'Novembru 1850. Sa tmiem ħajtu baqa' fil-Missjoni tal-Art Imqaddsa jwettaq il-ħidma ta' bennej u hekk kien uffiċjalment magħruf fl-Art Imqaddsa bhala *structor murarius*. Fost l-oħrajn bena l-Knisja tal-Assunta (Muski)

fil-Kajr (1851-1854), il-Knisja tal-Karmnu f'Bulacc (Egittu), il-Knisja ta' San Frangisk u l-kunvent anness fi Tripli (Libanu) (1855-1858). Miet f'Ġerusalem fit-3 ta' Frar 1874 f'qasir il-għomor, meta kellu biss 55 sena.

Inkomplu bir-rakkont ta' Patri Brlek. Fid-29 ta' Novembru 1882, festa tal-Qaddisin Frangiskani, Patri Guido da Cortona, Kustodju tal-Art Imqaddsa, bierek u poġġa l-ewwel ġebbla tal-knisja. Il-ġebbla kienet ta' forma kwadrata, u kienet ittiehdet mis-“swar tal-belt il-qadima” ta' Ġerusalem. Dan kien simbolu sugġestiv li juri r-rabta li din il-knisja kellu jkollha mal-belt il-qaddisa, u speċjalment ir-rabta tal-Frangiskani ma' Ġerusalem bil-preżenza plurisekolari tagħhom fil-belt, u l-aktar f'San Salvatur, hekk li dan il-kunvent ipprova kenn lil bosta persuni waqt mumenti ta' gwerra u vjolenza.

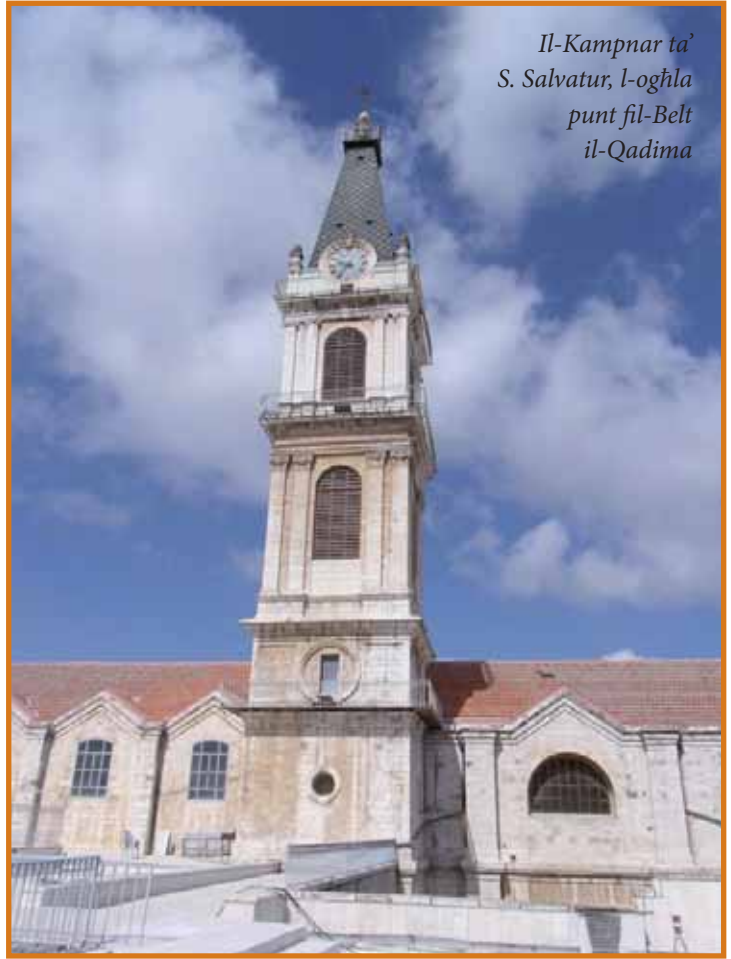
Biex il-patrijiet jevitaw nuqqas ta' qbil u kumplikazzjonijiet diplomatiċi, iddeċidew li ma joħroġux inviti uffiċjali. L-Ambaxxatur ta' Franza, meta bagħat l-awtorizzazzjoni miktuba tas-Sultan, kien ta parir lill-Patri Kustodju biex iħaffef fl-eżekuzzjoni tal-bini. Il-Kustodju obdih mill-ewwel. Il-flus biex jiġi ffinanzjat proġett hekk kbir, kif rajna, kienu ngħataw mill-Imperatur tal-Awstrija, Franz Josef. L-arkitett, billi kien patri li jgħix fil-komunità ta' San Salvatur, kien dejjem fuq il-post tax-xogħol biex iħares u jidderieġi personalment il-binja, hekk li kien irnexxielu jwassalha

kwazi sat-tmiem bhala struttura.

Infatti, fis-27 ta' Mejju 1884, wara biss hmistax-il gurnata mid-disgrazzja li laqtet lill-arkitett, tlestiet u giet maghluqa l-ahhar volta tas-saqaf tal-knisja. Il-Patri Kustodju jinnota fid-Djarju tieghu li l-haddiema ghamlu storbju shih biex jiccelebraw, u l-patrijiet ukoll hasbu biex lill-haddiema joffrulhom ross, laham u arak (anizett Tork) flimkien ma' vaganza qasira.

Fl-24 ta' Lulju 1884 tlesta l-kampnar (li dak iz-zmien ma kellux is-sular ta' fuq fejn illum hemm il-qniepen, imma kien aktar tozz mill-kampnar gholi u sabih li naraw illum). Fl-10 ta' Ottubru tal-istess sena 1884 tqiegħdet "l-ahhar għebla tal-Knisja għdida ta' San Salvatur, u prečizament fuq il-korniçun estern tal-faççata".

Fl-1 ta' Diçembru 1884 tqiegħed salib tal-metall fuq il-kampnar, u fis-6 ta' Diçembru ttellghu f'posthom il-5 qniepen godda, li kienu għew ikkonsagrati mill-Beatitudni Tiegħu Mons. Vincenzo Bracco, Patrijarka Latin ta' Ġerusalemm fid-29 ta' Novembru 1884. Malli l-qniepen tqiegħdu f'posthom, "fil-11 ta' filghodu l-qniepen kollha bdew idoqqu għal kwazi kwarta: in-nies kollha telghu jigru fuq il-bjut bil-kurzità", iżid jikteb fid-Djarju l-Patri Kustodju. Wara din l-ewwel splużjoni ta' daqq ta' ferħ, il-qniepen

Il-Kampnar ta' S. Salvatur, l-oghla punt fil-Belt il-Qadima

bdew idoqqu regolarment mill-Primi Vespri tal-festa tal-Immakulata bhala sinjal taç-çelebrazzjonijiet liturģiçi pubblici. Matul l-1884 tpoğğew fil-knisja tmien altari sekondarji, kollha tar-rħam ta' diversi tipi u kuluri. Hlief altar minnhom, li hu barokk, l-altari l-oħrajn kollha jipponu l-istess linja sempliçi u klassika ta' dinjità kbira.

F'dan ir-rakkont ta' x'gara hağa wara l-oħra ma nistghux ninsew infakkru li fit-28 ta' Ottubru 1885 tqiegħed f'postu l-Battisterju għdid, f'forma eleganti ta' stil rinaxximentali Toskan,

filwaqt li fil-31 ta' Ottubru l-Altar Mağğur kien jinsab f'postu.

Hekk naslu għad-29 ta' Novembru 1885, il-jum tal-konsagrazzjoni tal-Knisja. Din kienet konsagrazzjoni solenni li rat jitwassal fit-tmiem dak li għal tletin sena kien donnu biss holma li ma tistax titwettagħ. Naturalment mhux kollox kien tlesta, u bosta affarijiet kienu għadhom jistennew li jintemmu. Il-ventartal, per eżempju, wasal biss fl-1887. Imma l-Knisja kienet issa meqjusa li tlestiet u li kienet lesta biex twettaq il-funzjoni u l-missjoni tagħha.

Matul is-snin sar xi tibdil fil-Knisja ta' San Salvatur biex din tkun aktar akkoljenti, għalkemm ta' min jgħid li mhux dejjem is-soluzzjonijiet adottati kienu felici mil-lat estetiku. Ma naqsux fil-knisja xi tibdiliet pjuttost radikali. L-aktar tibdil radikali sar fix-xitwa tal-1967-1968. F'dawk ix-xhur, biex il-knisja tiġi adegwata għall-ispirtu liturgiku tal-Koncilju Vatikan II, tneħħa l-pulptu u bil-materjal tiegħu nhadmu ż-żewġ amboni fuq iż-żewġ naħat tal-presbiterju. Flok il-balavostri l-antiki tqiegħdu oħrajn bla ebda gost. Imma dak li l-aktar jolqot il-ghajn hu li tneħħa l-kumpless tal-Altar Maġġur l-antik, biex inbena l-Altar

li hemm illum, li jutilizza l-istess materjal tal-Altar ta' qabel. L-Altar Maġġur ġdid ġie kkonsagrat fis-17 ta' Frar 1968 minn Mons. Giacomo Beltritti, Isqof Koadjutur tal-Patrijarka Latin ta' Ġerusalem (li mbagħad sar hu Patrijarka Latin).

Fuq in-naħa ta' barra l-Knisja ta' San Salvatur ukoll sarulha xogħlijiet kbar. Fl-1900 in-navata ċentrali tal-Knisja tgħattiet b'saqaf ta' "tegole" hamranin, filwaqt li qabel is-saqaf kien miksi biċ-ċomb.

Imma l-aktar tibdil li jidher, u li illum jagħmel parti mill-panorama tal-belt il-qadima ta' Ġerusalem, hekk li hu "landmark" inkonfondibbli, kien dak li sar fil-kampnar, li fl-1931-1932 ġie mgħolli

8 metri oħrajn, fl-okkażjoni tas-7 ċentinarju mill-mewt ta' Sant'Antnin ta' Padova, Patron tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa. Bizżejjed li wiehed josserva ritratti tal-kampnar kif kien qabel, biex jintebaħ kemm il-forma attwali, aktar snella, tagħti impressjoni ta' eleganza, l-aktar bil-kuruna tal-"cuspidate" tawwalija li toghla lejn is-sema u timmarka l-panorama ta' Ġerusalem il-qadima minn distanzi twal.

Fil-ħarġa li jmiss nagħtu ħarsa lejn id-dekorazzjoni tal-Knisja ta' San Salvatur, li tibqa' sal-lum l-akbar knisja u l-aktar wahda funzjonali f'Ġerusalem għall-komunità Kattolika Latina.

*Il-Kampnar ta'
S. Salvatur mixgħul*

MESSAĠĠIERA TA' ALLA

P Twanny Chircop ofm

ADAM

Adam u Eva, għalkemm huma meqjusa bħala l-ewwel raġel u mara maħluqa li minnhom il-bnedmin kollha huma imnissla, fil-verità jirrappreżentaw lil kull raġel u mara. L-istorja tagħhom hija kemm individwali kif ukoll universali. Hija marbuta ma art 'il hemm minn din id-dinja u fi żmien barra l-istorja. Hija l-istorja ta' tluġh ix-xemx tal-ħajja li magħha tiġi l-mewt, li lejha miġbudin u aljenati, ħajja innoċenti u ta' dnuob. Thares minn fejn

thares, l-isem Adam, għandu rabta kbira mar-rivelazzjoni biblika tas-salvazzjoni. Adam hu l-ewwel protagonista tad-dramm tas-salvazzjoni. L-istorja tiegħu ssib il-milja tagħha fl-opra ta' salvazzjoni ta' Ġesú Kristu. L-istorja tal-bidu, tal-ħolqien tal-bniedem, kienet tradizzjonalment użata biex tispjega ċerti mistoqsijiet fundamentali fuq l-eżistenza umana.

Antik Testament

Il-kelma Lhudija *ádám* (tfisser aħmar jew bniedem) tista' tintuża bħala nom kollettiv (il-bnedmin, Ġen 1:26), jew bħala referenza individwali għal raġel (il-bniedem, Ġen 2:8) u bħala isem proprju (Adam, Ġen 5:1). F'ħafna mill-bibbji illum, dak li kien jidher bħala isem proprju 'Adam' huwa ġeneralment tradott b'mod ġenerali 'il-bniedem'. Din id-differenza tat lok għal ħafna interpretazzjonijiet.

Il-kelma *adam* tista' tiġi mqabbla mal-kelma Lhudija *adamah* – ħamrija jew ħamranija. Probabbli l-awtur sejjahlu Adam għax hu mehud 'mit-trab tal-art'.

Adam kien ukoll isem ta' belt fuq in-naħa tal-Lvant tax-xmara Ġordan fejn l-ilma kien jitbaxxa, u hemm Ġozwè flimkien mal-poplu seta' jaqşam biex jidhlu fl-art imwiegħda.

Minn Ġen 4,25 'il quddiem Adam jissemma' bħala isem proprju ta' persuna (ara wkoll Ġen 5,1.3.4.5.; 1 Kron 1,1; Hos 6,7. Dan jiġri wkoll ħafna drabi fil-TĠ (Lq 3,38; Rum

5,14; 1 Kor 15,22.45; Ġuda 14). L-awturi sagri tkellmu hekk għax kienu jifhmu li Adam kien tassew persuna li eżista fl-istorja u mhux biss simbolu tal-umanità kollha. San Pawl bena l-argumenti tiegħu fuq il-fatt li Adam eżista tassew. Li kien mod ieħor, kien jaqa' t-tagħlim ta' Ġesú fuq l-istabilità taz-żwieġ (Mk 10,6-9).

Adam jirrappreżenta l-bnedmin kollha bħala l-ewwel bniedem u missier tagħhom ilkoll. L-iskrittura turih b'dan il-mod. Huwa l-bniedem wieħed li fih jiġbor 'il-uliedu, il-bnedmin kollha ta' kull żmien. (ara Ġen 17,1-8; 20,1-6; Ġoz 7,19-24; 1 Kron 21,1-14; Mik 3,11-12; eċċ).

Hekk ħarsu lejn Adam missirijiet il-Knisja. It-testi bibliċi ma jtkellmux hekk ċar fuq dan l-aspett, imma indirettament juruna li din kienet l-impressjoni tal-awturi sagri. Hu skont dan il-prinċipju li aħna nifhmu l-kliem misterjuż ta' San Pawl: "... kien permezz ta' bniedem wieħed li fid-dinja daħal id-dnub, u permezz tad-dnub il-mewt, u hekk ukoll il-mewt laħqet il-bnedmin kollha, għax kollha dinbu" (Rum 5,12).

Għandna żewġ rakkonti tal-ħolqien tal-bniedem: Ġen 1,26-37 u Ġen 2,2-25, li jikkomplementaw lil xulxin b'aspetti u messagġi differenti.

L-ewwel rakkont juri l-bniedem, raġel u mara, fir-relazzjonijiet ma' Alla, il-Ħallieq, u mal-ħlejjaq l-oħra. Il-bniedem huwa ħlejqa ta' Alla bħall-oħrajn, imma hu biss huwa maħluq xbieha ta' Alla. Dan juri

d-dinjità akbar tal-bniedem, flimkien mas-setgħa li Alla tah li jaħkem fuq il-ħlejjaq l-oħra.

Fit-tieni rakkont id-dinjità tal-bniedem maħluq b'azzjoni speċjali ta' Alla jidher b'qawwa akbar; magħmul mit-trab ta' l-art, iżda għandu fih in-nifs tal-ħajja ta' Alla. Il-Bniedem huwa ħabib ta' Alla, imqiegħed fl-Għeden, fejn isib kull ġid u hena. Alla jagħtih ukoll sieħba tixbah lilu, mara, "għadma minn għadmu u laħam minn laħmu", tal-istess dinjità.

Id-dnub u l-kastig **(Ġen 3,1-24)**

Fit-tielet kapitolu tal-Ġenesi għandna l-istorja tal-waqgħa tal-bniedem fid-dnub u l-konsegwenzi tagħha. Rakkont popolari

fejn l-awtur juri kif dahal id-dnub fid-dinja sabiħa maħluqa minn Alla u għaliex il-bniedem, maħluq għall-ħajja irid jgħaddi mill-mewt. Hawn tibda l-istorja tas-salvazzjoni, li ssib il-milja tagħha fir-rebħa ta' Gesù Kristu, "nisel il-mara", li jishaq ras is-serp, li hu x-xitan (Ġen 3,15).

Ir-rakkont tal-ħolqien jagħlaq billi jsemmi li l-koppja hi għarwiena u ma hemmx misthija. "Il-mara" (Ġen 2,24f.) thajjar intimità sesswali. Il-misthija tidhol biss wara li dinbu (v. 10). Ħlief għal ftit eċċezzjonijiet, li persuna tkun għarwiena huwa sinjal ta' umiljazzjoni, ċaħda, u nuqqas ta' saħħa (ara Is 20,2; Os 2,5; Ġob 22,6). Din mhux sempliċi misthija imma sitwazzjoni ta' misthija. Fin-narrattiva altru l-għera bhala parti

mill-intimità sesswali u altru l-għera relatata mad-dnub.

Wara li kielu mis-siġra għajnejhom infethullhom u bdew jagħrfu t-tajjeb mill-ħażin. Ħafna konsegwenzi ħarġu mill-azzjoni tagħhom, l-għera tagħhom issa kienet tfiisser sitwazzjoni ta' misthija (vv.7,10) għarfu l-aljenazzjoni tagħhom minn Alla (v. 8) u minn xulxin (v. 18); u kienu miċhuda mis-siġra tal-ħajja u l-wegħdiet li din kienet iġġib magħha (v. 22).

Issa l-ħajja mtliet bit-tbatija kemm għar-raġel kif ukoll għall-mara, din it-tbatija messithom fil-qalb tagħhom. Il-kastig imiss il-kundizzjoni tal-ħajja u mhux il-mewt. Il-mewt hija t-tmiem tat-tbatija, li ser iddum sa kemm imorru lura lejn l-art minfejn kienu mehuda (ara v.19;

2,17). L-awtorità tar-raġel fuq il-mara ġejja mill-qawwa li huwa semmiha Eva (v. 20).

Adam bħala Proto tip ta' Kristu

Fil-Ġdid Testment Adam huwa mogħti importanza iżjed minn Eva; u l-iktar silta important li titkellem fuq Adam insibuha fl-ittra lir-Rumani kapitlu ħamsa. Pawlu wara li jiddiskuti r-realtà tal-ġustifikazzjoni issa hu ppreparat biex jikkonsidra l-frott speċjali tal-ħniena ta' Alla, li hija t-tama. Dak li jiddomina hija t-tama u mhux ir-rebħa; ġħaliex ġħalkemm Ġesù issa qiegħed fil-glorja, dak li jemmen irid jissielet u jzomm shiħ sal-aħħar.

In-nisrani irid jissielet bil-kunfidenza u l-ferħ ġħax il-qawwa mogħtija minn Kristu hija iżjed minn biżżejjed biex tirbaħ il-wirt antik tal-mewt u tagħti ħelsien tal-ġħażla ġħall-ġustizzja u l-ħajja. Fi Kristu dak li jemmen ibiddel in-nuqqas ta' ħila f'qawwa kunfidenti.

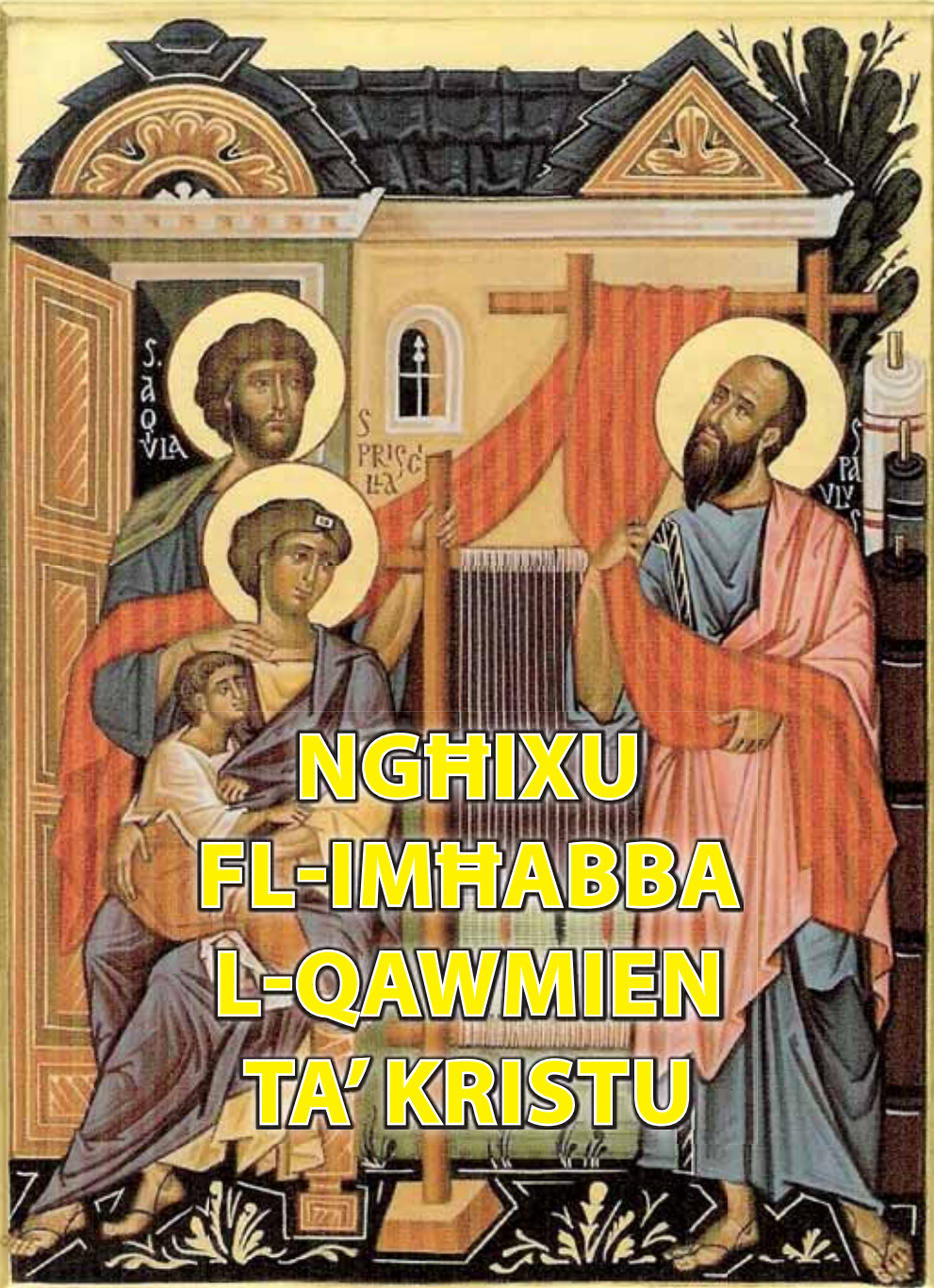
San Pawl juri dan billi jpoġġi xebh u kuntrast bejn Adam u Kristu. Adam u Kristu huma l-istess ġħax qegħdin fil-bidu ta' razza ġdida. Ġħalhekk Adam huwa ikkonsidrat bħala "t-tip ta' dak li jrid jiġi" (Rum 5,15). Imma f'aspetti l-oħra huma ġħal kollox differenti. Ġħax permezz ta' Adam daħal id-dnub fid-dinja li ġab il-mewt, waqt li ma Ġesù Kristu giet il-maħfra u l-ħajja.

Pawlu ma jidħolx fil-fond dwar ir-rabta bejn id-dnub u l-mewt imma dwar l-effett tagħhom li kienet kundizzjoni generali umana ta' skjavitù u nuqqas

ta' ħila. F'dan is-sens Pawlu jipprovdi l-baži, ġħad-dutrina tradizzjonali tad-dnub oriġinali permess tal-fraži "kollha dinbu f'Adam" (Rum 5,7). Hawn Pawlu jafferma l-ġħaqda vera imma misterjuża bejn id-dnub ta' Adam u l-ġgenerazzjoni umana midinba qabel ir-rebħa ta' Ġesù Kristu.

Ġesù jisfida s-saltna universali tad-dnub u l-mewt meta jirbaħ ir-rebħa li timmarka era ġdida fejn l-imħabba ta' Alla, mogħtija b'xejn, tissupera id-dnub u l-mewt: "Ġħax jekk permezz ta' ħtija waħda mietet il-kotra, aktar u aktar issa l-grazzja ta' Alla don mogħti bil-grazzja ta' bniedem wieħed li hu Ġesù Kristu, xterdu bil-bosta fuq il-kotra" (Rum 5,15). Ir-rebħa ta' Kristu allura tgħatti ġħal kollox id-dominazzjoni ta' qabel tad-dnub u l-mewt.

Pawlu jkompli l-kuntrast bejn Adam u Kristu fuq il-baži tad-diżubbidjenza u ubbidjenza: "Ġħax kif bid-diżubbidjenza ta' bniedem wieħed il-ħafna saru midinbin, hekk wkoll bl-ubbidjenza ta' wieħed il-ħafna jsiru ġusti" (Rum 5,19). Din turi li l-ġħażla tad-dnub ta' Adam, li tibqa' l-ġħażla ta' kull maħluq, tiġi minn ġħażla belha li tinqata' minn Alla. Ġħażla falluta sa mill-bidu tagħha. Kuntrast ma' dan, hija l-ubbidjenza ta' Ġesù ġħar-rieda ta' Alla u li tibdel kemm il-ħajja umana kif ukoll il-mewt f'opportunità ta' ħelsien awtentiku u glorja. Is-saltna tad-dnub u l-mewt tiġi mibdula fis-saltna tal-imħabba ta' Alla mogħtija bi Kristu nnifsu.

Fr. Charles Buttigieg

Harsa lejn it-Tagħlim fiż-Żewġ Ittri ta' San Pawl Appostlu lill-Korintin

“L-Imħabba ta’ Kristu gġegħelna naħsbu dan: li wiehed miet għal kulhadd, mela kulhadd miet. U miet għal kulhadd biex dawk li jgħixu, ma jgħixux għalihom infushom, imma għal dak li miet u rxoxta għalihom.” (2 Korintin 5:14-15)

Il-Belt ta' Korintu

Il-Belt ta' Korintu kienet il-kapitali tal-Provinċja tal-Akaja, fil-Greċja tal-lum; kienet belt ta' kummerċ kbir bejn l-Italja u l-Asja Minuri, bi tliet portijiet u għalhekk b'kontroll assolut tal-ibhra kemm tal-lvant kif ukoll tal-punent. Il-belt kienet magħrufa ukoll għall-ħajja laxka tagħha. Infatti l-kelma griega *korinthiazein* kienet tfisser 'persuna li tgħix l-ħajja ta' Korintu', ħajja mingħajr regoli u dixxiplina, ħajja baxxa u immorali. Il-belt kienet magħrufa ukoll għal-logħob u l-kompetizzjonijiet sportivi Istmīci li kienu jsiru kull sentejn.

San Pawl innifsu waqqaf il-knisja f'din il-belt madwar is-sena 51 W.K. wara li

qabel kien ippriedka għewwa Ateni, kif insibu fl-Atti 18:1-18 matul it-tieni vjaġġ missjunarju. F'dan iż-żmien kien hemm il-Prokonslu Gallju f'Korintu (ara Atti 18:12). Huwa dam fil-belt għal 18-il xahar jgħallem fost il-Korintin il-Kelma ta' Alla minkejja li huwa sab oppożizzjoni kbira. F'Korintu niltaqgħu mal-koppja habrieka għall-Evangelju Akwila minn Pontu u martu Priska (Prixilla) u li kienu għenu ħafna lil San Pawl u li magħhom kien jaħdem it-tined (bil-grieg: *skenopoioi*) u li kienu marru miegħu meta telaq lejn Efesu (ara 1 Kor 16:19). Huwa żar ukoll din il-belt fit-tielet vjaġġ missjunarju fiż-żmien li fih kiteb l-ittra lir-Rumani bejn is-snin 57 u 58 W.K.

L-Ewwel u t-Tieni Ittra lill-Korintin

Dawn iż-żewġ ittri, flimkien mal-Ittra lill-Galatin u lir-Rumani jiffurmaw l-erba' 'ittri l-kbar' ta' San Pawl u dan minhabba, kif semmejna fil-hargiet ta' qabel, l-importanza teoloġika kbira tagħhom. L-Ewwel Ittra lill-Korintin inkitbet madwar is-snin 54 u 57 W.K. minn Efesu waqt it-tielet vjaġġ missjunarju. Huwa kiteb din l-ittra wara li rċieva mid-dar ta' Kloje aħbarijiet dwar diffikultajiet li kienu qegħdin iħabbtu wiċċhom l-insara ta' Korintu u xi sitwazzjonijiet immorali: "Kulhadd sema' li hemm iż-żina fostkom, u żina li lanqas issibha fost il-pagani..." (1 Kor 5:1). Hu wieġeb billi ta soluzzjonijiet dwar dawn il-problemi,

Tempju ta' Apollo, Korintu

iwiddibhom u jishaq fuq il-qawmien mill-imwiet u għalhekk għandna tagħlim dwar il-Knisja b'rabta ma' Kristu u l-Qawmien tal-Gisem għall-ħajja ta' dejjem.

It-tieni Ittra lill-Korintin inkitbet mill-Maċedonja lejn it-tmien tas-sena 57 W.K., fejn San Pawl jurihom is-sodisfazzjon tiegħu talli laqgħu t-twididb tiegħu u jerga' iwissihom halli jibqgħu fit-triq it-tajba. Hawnhekk tidher fuq kollox l-imħabba ta' San Pawl għall-insara u li kien iħoss meta il-predikazzjoni tiegħu kienet issib it-tfixkil. Huwa jesponi fuq kollox l-awtorita' appostolika tiegħu fid-dawl tat-tbatija u l-glorja tiegħu għal Kristu.

Id-Doni Spiritwali

San Pawl fl-ittri tiegħu jħobb jittellem mill-frott u mid-doni (karizmi) tal-Ispirtu ta' Alla u dan jidher ċar fl-Ewwel Ittra lill-Korintin: "Hemm imbaggħad diversi doni, imma wieħed hu l-Ispirtu; hemm diversi ministeri, imma l-istess wieħed hu l-Mulej; hemm diversi hidmiet, imma l-istess Alla, li jaħdem kollox f'kulhadd. Lil wieħed tingħata r-rivelazzjoni ta' l-Ispirtu għall-ġid ta' kulhadd; lill-ieħor kliem il-għerf mill-istess Spirtu; lill-ieħor il-kelma tas-sapjenza mill-istess Spirtu; lill-ieħor il-fidi mill-istess Spirtu; lill-ieħor id-don tal-fejqaq mill-istess Spirtu; lill-ieħor

is-setgħa tal-mirakli, lill-ieħor id-don tal-profesija; lill-ieħor id-don ta' l-għażla ta' l-ispirti; lill-ieħor diversi ilsna; lill-ieħor it-tifsir tal-ilsna. Dan kollu jaħdmu l-istess Spirtu wieħed, li jgħassam lil kull wieħed kif jogħgħbu" (1 Kor 12:4-11; ara ukoll 1 Kor 12:29-30). Huma dawn il-karizmi differenti u magħqudin ma' xulxin li huma importanti għall-binja tal-Knisja halli tidher iktar il-qawwa tal-Aħbar it-Tajba tal-Evangeliu.

Il-Qawmien ta' Kristu mill-Imwiet

Din hija l-Aħbar it-Tajba li jrid ixerred San Pawl, il-proklamazzjoni (bil-grieg: *kerygma*): "li Kristu miet għal dñubietna, skont il-Kitba, u kien midfun u qam fit-tielet jum skond il-Kitba, u deher lil Kefa, u mbaggħad lit-Tnax. Imbaggħad deher lil aktar minn ħames mitt aħwa f'daqqa. Ħafna minnhom għadhom ħajjin sal-lum, oħrajn mietu. Imbaggħad deher lil Ġakbu u lill-appostli kollha. Fl-aħħarnett deher lili, bħala rimi." (1 Kor 15:3-7). Dan it-test huwa l-eqdem tagħlim dwar l-ikbar verita' tal-kristjaneżmu, miktub qabel ukoll l-erba' evangeli.

Infatti dan il-messaġġ tal-qawmien mill-mewt tal-gisem, jinsab jidwi sewwa f'dawn iż-żewġ ittri. Kienu bosta dawk f'Korintu li kienu qed isibuha diffiċli sabiex jaċċettaw il-qawmien

tal-gisem u dan għaliex il-Griegi nfluwenzati mill-Palatoniżmu kienu jemmu fl-immoralità tar-ruħ biss u mhux fil-qawmien tal-gisem wara l-mewt. Dan nistgħu narawh fid-diskors ta' San Pawl fl-Areopagu ta' Atena fejn kien jiltaqa' l-Kunsill tal-belt kif naraw f'Atti 17:16-34. Pawlu jsemmi l-verità tal-qawmien ta' Kristu mill-imwiet. Il-qawmien ta' Kristu huwa r-rebħa suprema tiegħu fuq il-mewt darba għal dejjem, huwa garanzija għall-qawmien tal-gisem tagħna għall-ħajja ta' dejjem fl-aħħar jum.

L-Imħabba ta' Kristu ssuqna

San Pawl jeżalta l-imħabba nisranija fil-kapitlu 13 fl-Ewwel Ittra lill-Korintin: «L-imħabba taf tistabar; l-imħabba hi twajba, ma tgħirx, l-imħabba ma tiftaharx, ma titkabbarx; ma tagħmilx dak li ma jixraqx, ma tftittix dak li jaqblilha, ma teħux għaliha, ma żzommx f'qalbha għad-deni, ma tifrahx bid-dnewwa, imma tifrah bis-sewwa. Kollox tagħder, kollox temmen, kollox tittama, kollox tissaporti » (1 Kor 13:4-7). Hawnhekk għandna l-innu tal-imħabba vera, il-karità; waħda mill-isbaħ paġni tal-Ġdid Testament. L-imħabba terga' tissemma fil-kapitlu 5 tat-Tieni Ittra lill-Korintin: "Aħna mela ambaxxaturi ta' Kristu; qisu Alla qiegħed iwissi

permezz tagħna. Nitolbukom f'għieħ Kristu: tħabbu ma' Alla" (2 Kor 5:20). Hija din l-imħabba ta' Kristu li ssuq lil Pawlu biex iħobb l-Evangēlju akkost ta' kollox: "Iva nitghaxxaq bid-dghufijiet tiegħi, bit-tghajjir, bil-ghaks, bil-persekuzzjonijiet, bid-dwejjaq għal Kristu, ghax meta jien dghajjef, jien inkun qawwi" (2 Kor 12:10). Uħud isostnu hawnhekk li l-kapitli 10 sat-13 tat-Tieni Ittra lill-Korintin bhala parti 'mill-ittra tad-dmugh' ta' San

Pawl fejn qieghed jesprimi t-tbatija tiegħu għall-glorja tal-Evangēlju ta' Kristu.

Konkluzjoni

F'din il-ħarġa tajna ħarsa ħafifa ferm dwar it-tagħlim ta' San Pawl fiż-żewġ ittri tiegħu lill-Korintin. Għad baqa' oċejan immens ta' tagħlim li wiehed jiltaqa' miegħu f'dawn iż-żewġ kapulavuri teologiċi. Nagħlaq bil-ħsieb ta' San Pawl dwar l-Ewkaristija: "Il-kalċi mbierek li fuqu ngħidu

l-barka m'ħuwiex għaqda mad-demem ta' Kristu? U l-ħobż li naqsmu m'ħuwiex għaqda mal-ġisem ta' Kristu? Għax la l-ħobża hi waħda, ahna, li ahna ħafna, ahna ġisem wiehed; il-koll kemm ahna nieħdu sehem minn ħobża waħda" (1 Kor 10:16-17). Hija din l-imħabba ta' Kristu fl-Ewkaristija (bil-grieg: *agape*) li trid 'issuqna' lejn il-qawmien tagħna għall-ħajja ta' dejjem.

Bibliografija

BARBAGLIO, G., *La Prima Lettera ai Corinzi*, Bologna 1995.

DE BOER, M.C., "The defeat of Death. Apocalyptic Eschatology in 1 Corinthians 15 and Romans 5", *JSNTSS* 22 (1998) 93-140.

BRUCE, F.F., *1 and 2 Corinthians*, Grand Rapids (MI) 1971.

YYIDELLI, C., *Un Anno con San Paolo*, Lettera dell'Arcivescovo di Lanciano – Ortona per l'anno dedicato a San Paolo, Torino 2008.

HAFEMANN, S.J., "Lettere ai Corinzi", in G.F. Hawthorne – R.P. Martin – D.G. Reid (eds.); R. Penna (edizione italiana), *Dizionario di Paolo e delle sue lettere*, Torino 2000, 298-324.

LIETZMANN, H., *An die Korinther I/II*, Tübingen 1969.

SEGAL, A.F., "Paul's Thinking about Resurrection in its Jewish context", *NTS* 44 (1998) 400-419.

L-OMM TA' ĠESÙ #DEJN IS-SALIB (2)

Mons. Lawrenz Sciberras

Il-Ġeneru letterarju

Bosta minn missirijiet il-Knisja jaqblu bejniethom meta jipprezentaw Ġw 19, 25-27 bhala t-testment ta' Ġesù, preċiżament waqt l-ahhar mumentu tal-hajja tiegħu hawn fuq l-art. Għal Krizostmu, Ċirillu ta' Lixandra, Wistin, u magħhom Ambrog' din ix-xena hija unikament

l-aħħar att ta' l-iben il-maħbub, li qabel ma miet ħalla lill-istess ommu lid-dixxiplu l-maħbub. Naturalment kif sejrin naraw aktar 'il quddiem fil-preżenza ta' Ġwanni kien hemm ippreżentati l-bnedmin kollha ta' rieda tajba.

I. de la Potterie meta jiġi biex ifisser u jittraduċi dan il-att li Ġwanni għamel ma' Marija u mad-dixxiplu l-maħbub u li bil-Grieg jaqra *élaben ha mathéthés auten eis tà idia*, li bil-Latin huwa *accepit eam discipulus in sua*, jgħid li din għandha tintfiehemi f'sens ta' relazzjoni spiritwali ġdida bejn iż-żewġ persuni prediletti preżenti taħt is-salib. Id-dixxiplu l-maħbub fehem sew it-tifsira shiħa ta' l-aħħar xewqa messjanika ta' l-imghallem tiegħu Ġesù. Din l-inizjattiva telqet minn għand Ġesù li qal espressament: "Hawn hi ommok". Id-dixxiplu għalhekk fetax qalbu għar-rigal li għamillu Ġesù, u b'att shiħ ta' fidi, minn dik is-sieġha stess laqgħandu lil dik il-mara li sa minn dak il-mument kienet l-Omm ta' Ġesù (I. de la Potterie, "*La Passione di Gesù secondo il vangelo di Giovanni*" Milan 1988). Dan l-awtur għalhekk jipproponi din il-versjoni: "Minn dak il-waqt id-dixxiplu laqagħha fl-intimità tiegħu". Il-kelma "intimità" tfisser li aktar minn daqshekk id-dixxiplu ma setax jagħmel ma' Marija li issa kienet tilfet lil binha l-ghaziż.

M. de Goedt hareġ bl-idea li din l-iskema għandha għeruw tagħha fit-Testment il-Qadim: Hekk Isaija: "Għolli u dawwar għajnejk madwarek u ara: il-koll miġbura ġejjin għandek, uliedek ġejjin mill-bogħod u bnietek iġorruhom fuq id-dirghajn" (Is 60, 4). Ara wkoll Bar 4, 36-37; 5,5.

Hemm possibiltà oħra li tikkaratterizza il-ġeneru letterarju ta' Ġwanni 19, 25-27 fejn tista' tipproponi formula ta' patt jew alleanza. II-formula ta' reciprocità hija din: "Hekku l-iben tiegħek" u "hekk ommok", tista' tfakkar ukoll fil-formula ta' adożzjoni f'Rut 1,16: "U Rut wiegbet: 'Iggagħalnix nitilqek u nerga' lura minnek; fejn tmur int, immur jien; fejn toqgħod int, noqgħod jien; niesek niesi; Alla tiegħek, Alla tiegħi'". Ara wkoll Ghos. 2,25; Ġer. 24,7).

Is-sejħa impliċita għal alleanza f'Ġw. 19, 25-27 tista' tfisser li meta Ġesù ta lil ommu lid-dixxiplu l-maħbub, hu kien qed jirrikonoxxi l-bnedmin bħala ulied awtentiċi ta' Alla li f'dak il-mument isiru lkoll aħwa. Hawn il-maternità spiritwali issib il-milja kollha tagħha.

Letteratura simbolika

Paul Rioer iħobb jgħid li l-interpretazzjoni hija l-intelliġenza tas-sens doppju. Ir-raba' Vangelu li jerga' jaqra (*rileggere*) li kotba tal-Ġenesi u l-Eżodu,

fl-aħħar juri li l-kompiment shiħ u mimli huwa Kristu. Bosta studjużi jzommu li s-sens letterali isib it-tifsira shiħa tiegħu f'dak spiritwali. Issa se naraw flimkien is-suġġett ta' l-erba' nisa, ommijiet ta' Izrael, li allura f'moħħ Ġwanni jista' jkun li kienu qegħdin hemm ukoll meta jsemmi 'l omm Ġesù fil-kuntest tal-passjoni. Dan il-kwalità ta' loġħob Ġwanni jħobb jagħmlu ħafna fil-Vangelu tiegħu.

Ta' sikwit it-tradizzjoni rabbinika ta' spiss issemmi l-erba' nisa matrijarki. Dawn huma: Sara, mart Abraham, Rebekka mart Izakk, Rakele u Lija n-nisa ta' Ġakobb. Però fil-Ġudajizmu hemm lista oħra ta' erba' ommijiet. Il-belt hija msemmija Qiriat Arba, li tfisser il-belt tal-erbgħa; Skont din it-tradizzjoni dawn in-nisa huma midfunin flimkien. Adam u martu Eva, Abraham u martu Sara, Izakk u martu Rebekka, Ġakobb u martu Rakele. Ta' min ikompli iġhid li t-tradizzjoni Ġudajka ta' spiss tippreżenta lil Sara l-ewwel matrijarka bħala Eva l-ġdida.

Is-sbuħija ta' l-ommijiet u b'mod partikulari dik ta' Eva, qiegħda fit-tradizzjonijiet kollha. L-Apokrifu tal-Ġenesi ta' Qumran 12, 2-8 jgħolli 'l fuq is-sbuħija ta' Sara. Meta r-rumanz Ġuzeppi u Aseneth (1, 8) jiddeskrivi l-verġni Aseneth, ixebbahha mal-ommijiet ta' Izrael. "Kienet kbira bħal

Sara, helwa bħal Rebekka u sabiħa bħal Rakele”.

Is-siwi tal-matrijarki

Sara diġà hija msemmiġa f’Is 51,2 fejn għet imsieħba ma’ żewġha Abraham f’dak kollu li kellhom jerfġhu flimkien bħal koppja familja. Flavju jsejħilha “ir-reġina u l-omm tar-razza tagħna”. Jekk Abraham huwa missier il-Lhud fil-fidi xejn anqas hija martu Sara. Filun ta’ Lixandra jiddiskrivihha bħala l-omm tal-poplu u li rċeviet is-sacerdozju u d-don tal-profezija għal ġid ta’ l-umanità kollha. Dawn it-testi kollha jippruvaw li kien hemm tradizzjoni antika, u kostanti fis-sinagogi tal-Lhud dwar din il-mara speċjali għalihom.

Ukoll il-letteratura Ġudajka insistiet fuq il-mertu ta’ l-ommijiet. Bosta testi jattribwixxu l-eżodu għal mertu ta’ dawn l-ommijiet. L-oppressjoni fl-Eġittu għet imnaqqsa waħda sew b’190 sena minħabba l-qdusija ta’ l-ommijiet. Fuq il-ħatar li kellu Mosè kien hemm miktub l-isem ta’ Alla, kif ukoll dak tal-patrijarki u l-matrijarki ta’ Izrael. Mosè irenxxielu jirbaħ l-attakk fuq Amalek, grazzi għall-merti tal-missirijiet u l-ommijiet tiegħu. Fost il-virtujiet li kellhom dawn l-ommijiet hemm imsemmiġa l-kontinenza u l-purezza.

Il-purezza ta’ Sara kienet timmerita l-fidwa ta’ Izrael. Il-mirakli li saru fl-Eġittu huma l-ħlas għall-purezza u l-fedeltà ta’ dawn l-erba’ ommijiet. Ukoll il-ġustizzja ta’ l-ommijiet

għandha xeħta espjatorja fil-festa ta’ l-espjazzjoni jew maħfra tad-dnubiet. L-ilbies imsemmi f’Lev 16,4, jġigifieri it-tonka, il-qalziet minn taħt, it-terħa u t-turbant, għandu xeħta lejn dawn l-erba’ ommijiet. Dejjem skont it-Targum, il-mertu ta’ dawn l-ommijiet hija barka fuq l-art. Il-fatt li Ġwanni b’mod intenzjonali pprezenta erba’ nisa hdejn is-salib, irid juri t-twertieq tas-suġġett tal-erba’ ommijiet ta’ Izrael.

Kif diġà fissirna, dan is-suġġett huwa wieħed magħruf hafna fil-Ġudajżmu tal-ewwel seklu. Hekk Marija hija Sijon eskatoloġika, imma wkoll Eva l-ġdida, u Sara l-ġdida. Hija l-omm tad-dixxipli li fil-patt il-ġdid saru l-aħwa ta’ Ġesù. L-espjazzjoni li saret bil-mewt tiegħu hija assoċjata wkoll mal-merti ta’ dawn l-ommijiet.

P Marcello Ghirlando ofm

Fil-harġa li għaddiet tajna harsa fuq fuq lejn l-Eżortazzjoni Appostolika *Verbum Domini*. Din l-Eżortazzjoni Appostolika tal-Qdusija Tiegħu l-Papa Benedittu XVI hija frott is-Sinodu tal-Isqfijiet li kien sar f'Ottubru tal-2008, Sinodu li bħala tema kellu: *Il-Kelma ta' Alla fil-hajja u fil-missjoni tal-Knisja*.

F'din il-harga nixtieq li naghtu titwila lejn id-diversi siltiet li fihom il-Papa jsemmi lil Vergni Marija, Omm Ġesù u Ommna lkoll, fil-kuntest tal-Eżortazzjoni Appostolika. Niftakru li l-Papa żgur li ma setax ma jsemmix lill-Vergni Mbierka Marija fil-kuntest ta' dan id-diskors twil fuq il-Kelma ta' Alla. Dan għaliex Marija hija Omm Kristu, l-Iben il-Waħdieni ta' Alla, dak li "Il-Mulej fiH qassar il-Kelma tiegħu" (Iż 10, 23; Rum 9, 28)...L-Iben innifsu huwa l-Kelma, il-*Logos*: il-Kelma eterna saret ċkejna – ċkejna biżżejjed biex toqgħod f'maxtura. Sar tarbija biex aħna nistgħu nilqgħu l-Kelma. Issa l-Kelma mhux biss tinstema'; mhux biss għandha lehen, imma issa l-Kelma għandha wiċċ, wiċċ li aħna nistgħu naraw: dak ta' Ġesù ta' Nazaret" (numru 12).

Omm il-Kelma u Omm il-Fidi

Fil-qalba tal-ewwel parti tal-Eżortazzjoni Appostolika, *Verbum Dei, Il-Kelma ta' Alla*, wara li l-Papa tkellem fit-tul fuq il-Kelma ta' Alla bħala l-espressjoni ta' Alla li jitkellem fin-numri 6 - 21, kelma li teħtieġ it-twegiba tal-fidi tal-bniedem fin-numri 22-28, il-Papa jgħaddi biex jiddedika in-numru 27 u 28 lill-Vergni Mbierka. Isejjaħ lil Marija, "Omm il-Kelma ta' Alla" u "Omm il-Fidi".

Nippreżenta traduzzjoni tat-test ta' dawn iż-żewġ numri:

"Il-membri tas-Sinodu stqarru li l-iskop bażiku tat-Tnax-il Assemblea kien biex 'tiġgedded il-fidi tal-Knisja fil-Kelma ta' Alla. Biex dan iseħh jeħtieġ li

nharsu lejn Dik li fiha l-għaqda tal-Kelma ta' Alla u l-fidi kienu perfetti, jiġifieri, lejn il-Vergni Marija, li bl-iva tagħha lill-kelma tal-patt u lill-missjoni tagħha, iġġib fil-milja tagħha l-vokazzjoni divina tal-umanità. Ir-realtà umana maħluqa permezz tal-kelma ssib ix-xbiha l-aktar perfetta tagħha fil-fidi ubbidjenti ta' Marija. Mit-Thabbira għal Pentekoste hija tidher bħala mara kompletament miftuħa għar-rieda ta' Alla. Hija l-Imnissla mingħajr Tebġha, dik li Alla għamilha 'mimlija bil-grazzja' (ara: Lq 1, 28) kompletament doċli għal kelma tiegħu. Bħala Vergni dejjem attenta għall-kelma ta' Alla, tgħix kompletament f'sintonija ma' dik il-kelma; hija tgħożż f'qalbha l-ġrajjet marbutin ma' Binha, u tgħaqqadhom flimkien f'mużajk uniku (ara: Lq 2, 19. 51)".

"Fi żminijietna jeħtieġ li l-fidili jiġu meġhuna biex jaraw b'mod aktar ċar ir-rabta li hemm bejn Marija ta' Nazaret u l-atteggjament tal-fidi mlaqqam fis-smiġ tal-Kelma ta' Alla. Ninkuraġġixxi anke lill-istudju biex jistudjaw ir-relazzjoni li tgħaddi bejn il-Marjologija u t-Teologija tal-Kelma. Dan jista' jgħin kemm lill-ħajja spiritwali kif ukoll lill-istudji bibliċi u teologiċi. Fil-fatt, dak li l-għarfien tal-fidi għinna biex nagħrfu fuq Marija, għandu postu fil-qalba tal-verità nisranija. L-inkarnazzjoni tal-kelma ma tistax tiftiehem jekk mhux fid-dawl tal-libertà ta' din iż-żagħżuġha li bl-ilqugħ tagħha hadet sehem sħiħ għad-dhul ta' dak li huwa etern fiż-żmien. Marija hija x-xbiha tal-Knisja li

tisma' b'attenzjoni il-kelma ta' Alla, dik il-kelma li saret gisem fiha. Marija hija anke s-simbolu tal-ftuh lejn Alla u lejn l-oħrajn; smiġh attiv li jinterjorizza u jassimila l-istess Kelma, smiġh li jsir mod ta' hajja”.

“Hawnhekk nixtieq infakkar fil-familjarità li Marija kellha mal-Kelma ta' Alla. Dan jidher b'mod ċar fil-*Magnificat*. Hawnhekk naraw f'ċertu sens kif hi tidentifika ruħha mal-Kelma, titlaqqam fiha; f'dan il-kantiku ta' fidi meraviljuż, il-Verġni tghanni t-tifhir tal-Mulej bl-istess Kelma tiegħu. Il-*Magnificat* – nistgħu ngħidu espressjoni ta' ruħha – huwa minsuġ bil-ħjut meħuda mill-Iskrittura Mqaddsa, ħjut meħuda mill-Kelma ta' Alla. Hawnhekk naraw kemm Marija kienet qrib il-Kelma ta' Alla, kemm kien faċli għaliha tidhol u toħroġ mill-Kelma. Hija titkellem u taħseb bil-Kelma ta' Alla; il-Kelma ta' Alla ssir il-kelma tagħha, il-kelma tagħha toħroġ imdawla mill-

Kelma ta' Alla. Hawnhekk naraw kif ħsibijietha huma sintonizzati mal-ħsibijiet ta' Alla, kif ir-rieda tagħha hija f'għaqda mar-rieda ta' Alla. U għaliex Marija hija kompletament meħuda mill-Kelma ta' Alla, hija setgħet issir Omm il-Kelma Inkarnata”.

“Meta nharsu aktar lejn Omm Alla, naraw kif il-ħidma ta' Alla fid-dinja titlob dejjem il-kunsens ħieles tagħna; dan għaliex permezz tal-fidi l-kelma divina tibdilna. Il-ħidma appostolika u pastorali tagħna qatt ma tista' tkun effettiva jekk ma nitgħallmox minn Marija nkunu iffurmati mill-ħidma ta' Alla fina: l-attenzjoni devota u mimlija mħabba lejn il-figura ta' Marija bħala l-mudell u l-ewwel eżempju tal-fidi tal-Knisja hija importanti ħafna biex fi żminijietna tinbidel għall-aħjar ir-relazzjoni tal-Knisja mal-Kelma, kemm fis-smiġh tagħha magħqud mat-talb, kif ukoll fl-impenn

għeneruż fix-xandir tal-Kelma”.

“Aħna u nikkontemplaw f'Marija hajja totalment iffurmata mill-Kelma, nindunaw li ahna wkoll mistiedna nidhlu fil-misteru tal-fidi, li bih Kristu jidhol jgħammar f'ħajjietna. Kull Nisrani li jemmen, ifakkarna Sant'Ambroġ, b'xi mod inissel għewwa fih u jwelled il-Kelma ta' Alla: anke jekk hemm biss Omm waħda ta' Kristu fil-gisem, fil-fidi Kristu huwa nisilna lkoll. Dak li seħħ f'Marija jista' iseħħ fina kuljum, fis-smiġh tal-Kelma u fiċ-ċelebrazzjoni tas-Sagramenti”.

Fin-numri 21 - 49 il-Papa jitkellem fit-tul fuq l-Interpretazzjoni tal-Iskrittura Mqaddsa fi ħdan il-Knisja. Fin-numri 48 - 49, il-Papa jistqarr “li kull interpretazzjoni tal-Iskrittura Mqaddsa mhijiex shiħa jekk ma tinkludix dawk li jgħixu verament il-Kelma ta' Alla, jiġifieri l-Qaddisin”.

Huma biss jistghu jaghtuna l-interpretazzjoni l-aktar profonda tal-Kelma li bidlithom b'mod shiħ. Anke jekk hawn il-Papa ma jsemmix esplicitament lil Marija, żgur li hija hi l-ewwel interpretu tal-Iskrittura Mqaddsa b'ħajjitha, kif jinsisti l-Papa fin-numri kollha ta' din l-Eżortazzjoni Appostolika li fiha jipprezenta lill-Verġni Marija.

'Baqghet tgħożż f'qalbha'

Fit-Tieni Parti tal-Eżortazzjoni Appostolika, *Verbum in Ecclesia, Il-Kelma fil-Knisja*, il-Papa jtkellem fit-tul fuq kif il-Knisja tilqa' l-presenza u l-lehen tal-Imgħallem tagħha fil-Kelma ta' Alla. In-numri 52 - 71 huma kollha ddedikati lill-Liturġija bħala l-post privileġġjat għas-smiġh u ċ-ċelebrazzjoni tal-Kelma ta' Alla, filwaqt li n-numri 72 - 89 jtkellmu mill-Kelma ta' Alla fil-ħajja tal-Knisja, b'insistenza fuq

il-formazzjoni biblika tal-Insara, tal-Ministri Sagri u tar-Reliġjużi. Hu f'dan il-kuntest aktar wiesa' li l-Papa jtkellem mill-Verġni Mbierka għal darbtejn.

Fin-numri 86 u 87, il-Papa Benedittu jtkellem fuq il-prassi tat-talb imsejjes fuq il-qari tal-Kelma ta' Alla (*Lectio Divina*). Hu jipprezenta l-ħames mument li wieħed jista' jgħaddi minnhom biex jitlob b'frott fuq il-Kelma: il-qari attent tal-Kelma (*Lectio* - X'inhi tgħid is-silta biblika fiha nnifisha?); il-meditazzjoni fuq il-Kelma (*Meditatio* - X'inhi tgħid il-silta biblika lili, f'dan il-mument); it-talb (*Oratio* - X'ser ngħid lil Alla wara li smajtu - is-silta biblika tqanqalni għat-talb ta' tifhir, jew ta' ringrazzjament, jew ta' interċessjoni, jew talb penitenzjali); il-kontemplazzjoni (*Contemplatio* - x'tip ta' konverżjoni qed jitlob minni l-Mulej); l-azzjoni (*actio* - il-Kelma tqanqalni

biex ninghata lill-ohrajn fl-imħabba).

Fid-dawl tal-prassi tal-*Lectio Divina*, il-Papa jgħaddi biex jipprezenta lil Marija bħala mudell: "Insibu s-sintesi suprema u l-milja ta' dan il-proċess fl-Omm ta' Alla. Għal kull membru tal-Knisja Marija hija l-mudell tal-aċċettazzjoni doċli tal-Kelma ta' Alla, għaliex hi 'baqghet tgħożż f'qalbha dawn il-ħwejjeġ kollha u taħseb fuqhom bejnha u bejn ruhha' (Lq 2, 19; 2, 510). Fil-pjan ta' Alla hija skopriet l-għaqda profonda li tghaqqad grajjiet, azzjonijiet u affarijiet li setgħu jidhru mxerrda".

Wara din ir-riflessjoni, fin-numru 88, il-Papa jgħaddi biex jtkellem mill-Kelma ta' Alla u t-Talb Marjan li għandu jkun dejjem imsejjes fl-Iskrittura Mqaddsa. Hekk jikteb il-Papa testwalment: "Bil-għarfien tal-għaqda inseparabli bejn il-Kelma ta' Alla u Marija ta' Nazaret, flimkien mal-membri

Panorama ta' Ġerusalem - Ritratt: J. Grech

tas-Sinodu ninkuraġixxi t-talb marjan fost il-fidili, b'mod partikulari fil-familji, għax dan jgħin fil-meditazzjoni tal-misteri qaddisa misjuba fl-Iskrittura Mqaddsa. Ghajjnuna kbira, per eżempju, hija r-reċta individwali jew komunitarja tar-Rużarju Mqaddes, li jikkontempla l-misteri tal-ħajja ta' Kristu f'għaqda ma' Marija u li l-Papa Ġwanni Pawlu II xtaq jagħmlu aktar għani bil-Misteri tad-Dawl. Xieraq li max-xandira ta' kull misteru jissieheb test bibliku qasir li jdawwal kull misteru, dan jgħin ukoll biex wieħed jimmemorizza siltiet bibliċi qosra li għandhom x'jaqsmu mal-misteri ta' Kristu."

"Is-Sinodu irrikmanda wkoll lill-fidili biex jitolbu l-*Angelus*. Din it-talba, sempliċi imma profonda, tgħinna nfakkru kuljum il-Misteru tal-Verb Inkarnat. Huwa xieraq li l-Poplu ta' Alla, il-familji u l-komunitajiet tal-persuni konsagrati, ikunu fidili għal din it-talba Marjana li tradizzjonalment tingħad filgħodu, f'nofsinhar u filgħaxja. Fl-*Angelus* nitolbu 'l Alla li jagħtina l-grazzja, bl-interċessjoni ta' Marija, li nimitawha filli nagħmlu r-rieda tiegħu u nilqgħu l-Kelma tiegħu f'ħajjitna. Din il-prattika tista' tgħinna nikbru f'imħabba awtentika għal misteru tal-Inkarnazzjoni".

Hawnhekk il-Papa jgħaddi biex isemmi l-gmiel tat-

talbiet Marjani antiki tal-Lvant: "Xieraq li nagħrfu, napprezzaw u nużaw anke t-talbiet antiki tal-Lvant Nisrani li jikkontemplaw l-istorja kollha tas-salvazzjoni fid-dawl tat-*Theotokos*, Omm Alla. Hawnhekk nistgħu nsemmu b'mod partikulari it-talbiet tal-*Akathist* u l-*Paraklesis*. Dawn l-innijiet ta' tifhir, kantati f'forma ta' litanija u mlaqqmin fil-fidi tal-Knisja u fl-Iskrittura, jistgħu jgħinu lill-fidili jimmeditaw il-misteri ta' Kristu f'għaqda ma' Marija. Partikolarment, l-innu *Akathist* lill-Omm Alla – imsejjah hekk għax jiġi kantat bilwieqfa – huwa espressjoni għolja tad-devozzjoni Marjana fit-tradizzjoni Bizantina. It-talb b'dan il-kliem jiftaħ il-qlub u jhejjihom jirċievu s-sliem li ġej minn Alla: ilaqqamna fis-sliem li huwa Kristu nnifsu, imwieled minn Marija għas-salvazzjoni tagħna".

Omm il-Kelma u Omm il-Ferħ

Fit-Tielet Parti tal-Eżortazzjoni Appostolika, *Verbum Mundo*, *Il-Kelma fid-Dinja*, il-Papa jitkellem fuq il-Missjoni tal-Knisja li xxandar il-Kelma lid-dinja, Kelma li tqanqal l-istess Knisja biex timpenja ruħha b'mod konkret fil-karità. Hija Kelma li ddawwal il-kultura u tqanqal ukoll għad-Djalogo Interreligjuż. Fil-Konkluzjoni tiegħu l-Papa jhegġeg għal Evangelizazzjoni ġdida

imlaqqma fis-smiġh tal-Kelma ta' Alla. Kelma li tnissel il-ferħ veru f'dawk li jisimghuha u jilqgħuha. F'dan il-kuntest, fl-aħħar paragrafu (numru 124), il-Papa jerga' jitkellem minn Marija u jsejhlha *Mater Verbi e Mater laetitiae*, Omm il-Kelma u Omm il-ferħ.

Jikteb testwalment: "Din ir-relazzjoni intima bejn il-Kelma ta' Alla u l-ferħ tidher ċara f'Omm Alla. Biżżejjed niftakru kliem Santa Elizabetta: 'Hienja dik li emmnet f'dak kollu li ntqalilha min naħa tal-Mulej' (Lq 1, 45). Marija hija mbierka għax kellha l-fidi, għaliex emmnet, u b'din il-fidi hija rċeviet il-Kelma ta' Alla fil-ġuf tagħha biex tagħtiha lid-dinja. Il-ferħ li tweled mill-Kelma issa jista' jgħaddi fuq dawk kollha li, bil-fidi, iħallu lilhom infushom jinbidlu mill-Kelma ta' Alla. Il-Vanġelu ta' San Luqa jipprezenta dan il-misteru tas-smiġh u l-ferħ f'żewġ siltiet. Ġesù jgħid: 'Ommi u ħuti huma dawk li jisimghu l-Kelma u jagħmlu li jgħid Hu' (8, 21). U f'twegiba lejn mara minn qalb il-folla li tbierек il-ġuf li ġarru u s-sider li reddgħuh, Ġesù jirrivela s-sigriet tal-ferħ veru: 'Hienja dawk li jisimghu l-kelma ta' Alla u jħarsuha!' (11, 28). Ġesù juri l-kobor veru ta' Marija, u jagħmilha possibbli għalina biex nircievu dik il-hena li titwield mill-Kelma milqugha u mgħixha".

Nixtieq naghlaq din il-ġabra ta' siltiet mill-Eżortazzjoni Appostolika *Verbum Dominis* li jtkellmu mill-Verġni Mqaddsa Marija billi naqraw in-numru 89. F'dan in-numru il-Papa Benedittu jtkellem mill-Art Imqaddsa, l-art illi fiha l-Verb sar bniedem fil-ġuf safi ta' Marija ta' Nazaret u għammar fost il-bnedmin.

“Filwaqt li niftakru fil-Kelma ta' Alla li sar ġisem fil-ġuf ta' Marija ta' Nazaret, il-qalb tagħna issa ddu lejn dik l-art fejn il-misteru tas-salvazzjoni tagħna seħħ, u minn fejn il-Kelma ta' Alla tixtered sal-ibgħad trufijiet tal-art. Bil-qawwa ta' l-Ispirtu s-Santu, il-Kelma saret ġisem fi żmien speċifiku, f'biċċa art fi truf l-Imperu Ruman. Aktar ma napprezzaw

l-universalità u l-unicità tal-persuna ta' Kristu, aktar nħarsu b'sens ta' radd-il hajr lejn l-art fejn twieled, għex u ta ruħu għalina Kristu. Il-ġebel li fuqhom mexa l-Feddej għadhom imdawla bit-tifkira tiegħu u 'jgħannu' l-Bxara t-Tajba. Għal din ir-raġuni l-membri tas-Sinodu fakkru l-espressjoni felici li titkellem mill-Art Imqaddsa bhala 'l-Ħames Vangeli'. Kemm huwa importanti li f'dawn il-postijiet ikun hemm komunitajiet insara, minkejja d-diffikultajiet! Is-Sinodu tal-Isqfijiet esprimew għaqda profonda mal-Insara li jgħixu fl-art ta' Ġesù u li jixhdu għal fidi tagħhom f'Dak li qam minn bejn l-imwiet. L-Insara tal-Art Imqaddsa huma msejha biex, mhux biss ikunu dawl ta' fidi għall-Knisja universali,

imma wkoll li jkunu ħmira ta' armonija, għerf u ekwilibriju fil-ħajja ta' soċjetà li tradizzjonalment kienet, u tibqa', pluralistika, multi-etnika u multi-religjuża”.

F'dan id-dawl il-Papa tkellem fuq is-sens tal-pellegrinaġġ nisrani: “L-Art Imqaddsa tibqa' illum l-iskop ta' pellegrinaġġ għall-poplu Nisrani, post ta' talb u penitenza, kif xehdu kittieba antiki bħalma kien San Ġlormu. Aktar ma ndawwru harsitna u qlubna lejn Ġerusalem tal-art, aktar tikber fina x-xewqa għal Ġerusalem tas-sema, l-iskop veru ta' kull pellegrinaġġ, flimkien max-xewqa tagħna li l-isem ta' Ġesù, l-isem uniku li jġib il-fidwa, ikun magħruf minn kulhadd (ara: Atti 4, 12)”.

Ġerusalem bil-lejl - Ritratt: J. Grech

IT-TESTAMENT IL-ĠDID FID-DAWL TAT-TESTAMENT IL-QADIM

Rev Dr Martin Micallef OFM Cap

Fl-ahħar ħarġa tkellimna fuq kif il-Kristjaneżmu twieled fi ħdan il-Ġudaiżmu. F'dan l-artiklu issa se naraw kif il-Kotba Mqaddsa li l-Insara tal-Bidu wirtu mingħand il-Lhud ġew interpretati b'mod ġdid fid-dawl tal-ġrajjet ta' Ġesù Kristu. Filwaqt li nagħmlu dan, se nippruvaw ukoll naraw fil-qosor kif matul l-istorja dan il-mod ta' interpretazzjoni Biblika ma tantx għen biex il-Lhud u l-Insara jħarsu lejn xulxin b'mod tajjeb.

Orìgini Storika

Kien permezz tal-orìgini storika, li ssib l-għeruoq tagħha fil-Ġudaizmu, li l-ewlenin Insara skoprew ir-rabtiet tagħhom mal-poplu Lhudi. L-istess persuna li fih emmnu, Ġesù Kristu, hu nnifsu hu iben dan il-poplu. Hekk jiftaħ, per eżempju, l-Evangēlju skont San Matthew: “Ktieb in-nisel ta’ Ġesù Kristu, bin David, bin Abraham” (Mt 1,1).¹ Hekk ukoll it-Tnax-il Appostlu li Ġesù għażilhom “biex jibqgħu miegħu u biex jibgħathom jippridkaw” (Mk 3,14), jidher li l-ewwel predikazzjoni tagħhom kienet indirizzata biss lil-Lhud. Hekk iġhid Ġesù lit-Tnax: “Taqbdux triq il-pagani, u tidhlux f’belt tas-Samaritani, imma qabel xejn morru fittxu n-nagħaġ il-mitlufa tad-dar ta’ Izrael” (Mt 10,5-6).²

Xhieda dejjiema tal-fatt li l-Insara twieldu fi hdan il-Ġudaizmu hija li dawn aċċettaw il-Kotba Mqaddsa tal-Lhud. Il-Kotba Mqaddsa li l-ewlenin Insara kienu jużaw kienu daww użati mil-Lhud, ukoll jekk il-Kanone tal-Iskrittura Lhudi kien għadu mhux definit.³ Sadanitant, it-Testment il-Ġdid kien għadu fil-forma embrijonika tiegħu, jġigiferi, kien għadu qed jissawwar. Filwaqt li nġhidu dan, irridu nżommu f’moħħna li l-kitbiet tat-Testment il-Ġdid ma kienu qatt ipprezentati bhala xi haġa assolutament ġdida. Għall-kuntrarju, dawn il-kitbiet jagħtu xhieda għall-orìgini tagħhom li tmur lura għall-esperjenza reliġjuża twila tal-poplu ta’ Izrael miktuba f’forom differenti fil-Kotba Mqaddsa jew aħjar f’dak li

aħna l-Insara illum insejhu bhala “it-Testment il-Qadim.” Minkejja dan, ma nistgħux inqisu t-Testment il-Ġdid daqs li kieku xi kommentarju fuq it-Testment il-Qadim. Minflok, bil-ġrajja tal-Qawmien ta’ Kristu mill-imwiet kienet bdiet fażi ġdida fil-mod kif il-Kotba Mqaddsa kienu se jibdew jiġu interpretati.

L-Użu tat-Testment il-Qadim mill-Insara tal-bidu

It-Testment il-Qadim kellu awtorità għall-Knisja tal-Bidu biss minhabba li dan kien qed jiġi interpretat permezz tal-Evangēlju. F’kelma oħra, it-Testment il-Qadim kien qed iservi bhala “l-Iskrittura” għall-Insara tal-Bidu minhabba li dan kien qed jinqara fid-dawl tal-ġrajja tal-persuna u l-messaġġ ta’ Ġesù Kristu, l-Iben ta’ Alla, il-Messija imwiegħed.⁴ Dan ifisser li dak li nkiteb fit-Testment il-Qadim kien “jeħtieġ” li jseħh għaliex dan jirrivela l-pjan ta’ Alla li ma setax ma jseħhx. Dan ifisser li l-ħajja, il-mewt u l-qawmien ta’ Ġesù Kristu kienu fil-fatt jaqblu perfettament ma’ dak li nkiteb fit-Testment il-Qadim.

L-espressjoni klassika għal dan insibuha fuq fomm Kristu Rxoxt fil-laqgħa tiegħu mad-dixxipli, meta lil dawn jgħidilhom: “Meta kont għadni magħkom għedtilkom dawn il-kelmiet, ‘Jeħtieġ [bil-Grieg: *dei*] li jseħh kulma nkiteb fuqi *fil-Liġi ta’ Mosè, fil-Profeți u fis-Salmi*” (Lq 24,44).⁵ Dan it-test li jurina r-raġuni aħharija għaliex kien “jeħtieġ” li Ġesù jmut u jirxoxta, insibuh jidwi f’siltiet oħra

tal-Evangēlju. Hekk, per eżempju, f’Mk 8,31 naqraw: “U beda jgħallimhom fuq li *kien meħtieġ* [bil-Grieg: *dei*] li Bin il-bniedem ibati ħafna, ikun miċhud ... joqtluh, u wara tlett ijiem jerga’ jqum.”

Dan hu dak li San Matthew ta’ spiss jikteb fir-rakkonti tat-twelid ta’ Ġesù kif ukoll fir-rakkonti tal-passjoni ta’ Ġesù. L-insistenza tal-Evangēlju fuq l-għan ta’ dawn il-ġrajjet “sabiex isseħħ l-Iskrittura” jagħti importanza kbira lit-Testment il-Qadim.⁶ Hekk ukoll naqraw fl-Evangēlju skont San Ġwann matul ir-rakkont tal-Passjoni ta’ Ġesù.⁷ F’kelma oħra, dawn it-testi jaffer maw li l-misteru kollu tal-ħajja ta’ Kristu Ġesù hu fi qbil mal-Iskrittura jew ma’ dak li qed insejhulu bhala “it-Testment il-Qadim.”

Għalkemm mela l-ewlenin Insara interpretaw it-Testment il-Qadim fid-dawl tal-ġrajjet ta’ Ġesù li ġew miġburin f’dak li aħna nsejhu bhala t-‘Testment il-Ġdid’, daqshekk iehor hu importanti li nagħrfu li t-tradizzjoni tat-Testment il-Ġdid giet ifformata mit-Testment il-Qadim.

Dan jidher tajjeb ukoll fil-*kerygma* tal-Knisja tal-Bidu li tati xhieda għall-ġrajjet li bihom Kristu Ġesù kisbilna s-salvazzjoni permezz tat-tbatija, il-mewt u l-qawmien tiegħu “skont l-Iskrittura.” Hekk jikteb San Pawl f’1 Kor 15,3-4: “Qabel xejn, jien għallimtkom dak li tgħallimt

jien, jiġifieri, li Kristu miet minħabba dnuvietna, *skont l-Iskrittura*; difnuh u qam mill-imwiet fit-tielet jum, *skont l-Iskrittura ...*”

Il-Kontinwità bejn iż-żewġ testmenti

B’dan f’moħħna nistgħu nibdew napprezzaw li l-Knisja sa mill-bidunett għarfet il-kontinwità u l-għaqda li hemm bejn iż-żewġ Testmenti. Fil-fatt, meta fil-bidu tat-Tieni Seklu W.K., Marċjone pprova jneħhi t-Testment il-Qadim mil-lista tal-Kotba Mqaddsa li l-Insara kellhom jaċċettaw bhala kotba ispirati, dan sab rezistenza kbira mill-Knisja u spicċa biex ġie skomunikat.⁸ Il-Knisja għarfet sa mill-bidu li t-Testment il-Ġdid għandu jinqara fid-dawl tat-Testment il-Qadim, iżda fl-istess hin għarfet ukoll il-bżonn li t-Testment il-Qadim jinqara fid-dawl tal-persuna ta’ Ġesù Kristu.

F’dan il-proċess, il-Missirijiet tal-Knisja żviluppaw teknika li tissejjah *tipologija*, jiġifieri, li l-persuni jew il-ġrajjet li jissemew fit-Testment il-Qadim jiġu pprezentati b’mod li dawn donnhom qed iħabbru ġrajjet li kien għad iridu jseħħu, mingħajr ma’ dan kollu jnaqqas mill-istoriċità ta’ dawn l-istess ġrajjet.⁹ Jekk, per eżempju, niehdu l-kitba *Peri Pascha*, ta’ Melito, Isqof ta’ Sardis, naraw kif f’din il-kitba dwar it-tbatija, l-mewt u l-qawmien ta’ Ġesù Kristu li

tmur lura għat-Tieni Seklu, insibu kif huwa jara fid-demmi li l-Lhud ċappsu mal-koxox tal-bibien ta’ djarhom, id-demmi ta’ Kristu. Għal Melito, kien id-demmi ta’ Kristu li l-aṅġlu ra mċappas mal-koxox tal-bibien tad-djar, liema demmi wassal għall-ħelsien ta’ dan il-poplu mill-jasar tal-Eġittu.¹⁰

Origene jqis il-ħatar tal-injam li Mosè dahħal fl-ilma morr biex dan inbidel f’ilma ħelu (ara Eż 15, 22-25) bhala referenza għall-għuda tas-salib ta’ Kristu. Huwa jinterpreta l-bicċa ħamra, użata minn Raħab iż-żienja bhala mod kif daww il-Lhud li kienu ltaqgħu magħha setgħu jagħrfu d-dar tagħha (ara Ġoz 2, 18), bhala referenza għad-demmi ta’ Kristu li bih ġejna salvati.¹¹

Ma nistgħux iżda ma nġhidux li dan il-mod kif giet interpretata l-Iskrittura xi drabi mhux biss kien mod arbitrarju iżda wkoll perikoluż. Dan il-mod ta’ interpretazzjoni biblika bħal donnu warrab il-kuntest storiku li fih ġew miktubin dawn il-ġrajjet li jissemew fit-Testment il-Qadim. Mhux biss, imma wkoll ħafna drabi dan il-mod ta’ interpretazzjoni biblika ntuża sabiex juri s-superjorià tal-Kristjaneżmu fuq it-twemmin Lhudi.

Hekk, per eżempju, San Ċirillu, Isqof ta’ Lixandra, jikkummenta fuq is-superjorià tal-kmandament il-ġdid li Ġesù jagħti fi

Ġw 13,34 f'kuntrast mal-liġi l-qadima ta' Mosè li hu jsejhlha "vojta u ma tiswiex"¹² Santu Wistin jesprimi s-superjorità ta' Kristu fuq il-persuna ta' Mosè. Fil-persuna ta' Mosè, Santu Wistin ra l-prekursur ta' Kristu, għalhekk fil-Kummentarju tiegħu fuq l-Evangelju skont San Ġwann, jikteb: "Mosè ġie magħżul għall-ministeru kbir biex ikun fidil fid-dar tiegħu, iżda huwa jibqa' qaddej, huwa seta' jimxi skont il-liġi, iżda ma setax jehles mill-htija tal-liġi."¹³

Din it-tip ta' interpretazzjoni biblika iżda wasslet lil bosta mill-Missirijiet tal-Knisja biex juzaw kliem iebes fuq il-Lhud. Filwaqt li ngħidu dan irridu niftakru wkoll li dan għamluh mhux biex ikebbu xi mibegħda lejn l-Insara u l-Lhud, imma għaliex emmnu li dan il-mod ta' interpretazzjoni biblika, seta' jgħin lil-Lhud jagħrfu l-iżball tagħhom u jaċcettaw lil Ġesù bhala l-Messija.¹⁴

Hekk, per eżempju, meta jiġi biex jikkumenta fuq Ġw 8,44-47, it-test li fih Ġesù jsejjah lil-Lhud bhala wlied ix-Xitan, Santu Wistin jikteb: "Ix-xitan m'huwiex xi hadd fis-singular, iżda isem komuni. F'kull min tinstab il-hidma tax-xitan, dan għandu jissejjah xitan. Dan hu l-isem ta' hidma, u mhux ta' natura. Hawnhekk għalhekk il-Mulej kien qed ifisser meta jgħid li Kajin huwa missier il-Lhud, li lilu xtaqu jimitaw billi qatlu lis-Salvatur; għaliex kien Kajin li pprezenta l-ewwel eżempju ta' xi hadd li qatel lil huh."¹⁵

Din it-tip ta' interpretazzjoni ma tantx għenet sabiex il-Lhud

u l-Insara jersqu lejn xulxin. Kien wara l-ġrajjet li sehew fit-Tieni Gwerra Dinjija, fejn miljuni ta' Lhud ġew maqtulin (is-*Shoah*), li ġieghel lill-Knisja sabiex terġa' tikkonsidra l-mod kif ġie interpretat it-Testment il-Qadim. Dan jidher b'mod speċjali f'wieħed mill-aktar Dokumenti riċenti maħruġ mill-Kummissjoni Pontifiċja Biblika li jtkellem proprju fuq hekk u li jispicċa b'din ix-xewqa li tgħid: "Hija xewqa kbira li l-pregudizzji u n-nuqqas ta' ftehim jiġi eliminat bil-mod il-mod miż-żewġ naħat, biex b'hekk iż-żewġ naħat jippruvaw jifhmu aktar

il-wirt li jaqsmu flimkien u sabiex isahħu dak li jista' jghaqqadhom flimkien.”¹⁶

1 Ara wkoll il-bidu tal-Ittra lir-Rumani fejn l-Appostlu San Pawl jikteb: “Dan hu l-Evangeliġu li Alla kien wiegħed permezz tal-Profeti fil-Kotba Mqaddsa dwar Ibnu Ġesù Kristu li, skont it-tnissil tal-ġisem, tweled min-nisel ta' David ...” (Rum 1, 2-3).

2 Kien wara l-qawmien ta' Ġesù u t-tluġ tiegħu fis-sema li din il-missjoni kellha titwessa permezz tal-ordni ta' Ġesù: “Morru, mela, aghmlu dixxipli mill-ġnus kollha” (Mt 28,19). Fl-Atti tal-Appostli, imbagħad, nibdew naraw kif mal-ewlenin insara bdew jissieħbu xi pagani li kellhom rabta mal-komunità Lhudija.

3 Fuq dan il-punt, ara, BREVARD. S. CHILDS, *Biblical Theology of the Old and New Testaments, Theological Reflection on the Christian Bible*, Minneapolis 1992, speċjalment, pp. 53-79.

4 Dwar dan, ara, J. D. G. DUNN, *Unity and Diversity in the New*

Testament, London 1977, 81f. Ara wkoll B. LINDARS, *The Place of the Old Testament in the Formation of New Testament Theology*, in *New Testament Studies* 23 (1977) 59-75.

5 L-espressjoni “il-Liġi ta' Mosè, il-Profeti u s-Salmi” hawnhekk hija referenza għat-taqsimiet ewlenin tat-Testament il-Qadim.

6 Fuq l-użu tat-Testament il-Qadim fl-Evangeliġu skont San Matthew, ara l-istudju ta' JAMES M. HAMILTON JR, ‘*The Virgin Will Conceive: Typological Fulfillment in Matthew 1:18-23*, in *Built upon the Rock, Studies in the Gospel of Matthew*, edited by Daniel M. Gurtner – John Nolland, Grand Rapids/MI – Cambridge 2008, 228-247.

7 Ara MAARTEN J.J. MENKEN, *Old Testament Quotations in the Fourth Gospel, Studies in Textual Form* (= *Biblical Exegesis and Theology* 15), Kampen 1996.

8 Għal aktar tagħrif fuq Marċjone u fuq dak li kien qed jipproponi, ara, LEE M. McDONALD, *The Formation of the Christian Biblical Canon, Revised and Expanded Edition*, Massachusetts 1995, speċjalment pp. 142-169.

9 Għal definizzjoni ta' tipologija u l-użu tagħha fl-interpretazzjoni tal-Iskrittura mill-Missirijiet tal-Knisja, ara, FRANCIS YOUNG, *Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture*, Cambridge 1997, 192-202.

10 Ara MELITO OF SARDIS, *On Pascha and fragments*, in *Oxford Early Christian Texts*, edited by Stuart George Hall, Oxford 1979.

11 Għal aktar eżempji, ara MANLIO SIMONETTI, *Biblical Interpretation in the Early Church, An Historical Introduction to Patristic Exegesis*, Edinburgh 1994.

12 Ara CIRILLO DI ALESSANDRIA, *Commento al Vangelo di Giovanni/3* (= *Collana di testi Patristici* 113), Roma 1994, 48. It-test bit-taljan juża hawn “vana e inutile.”

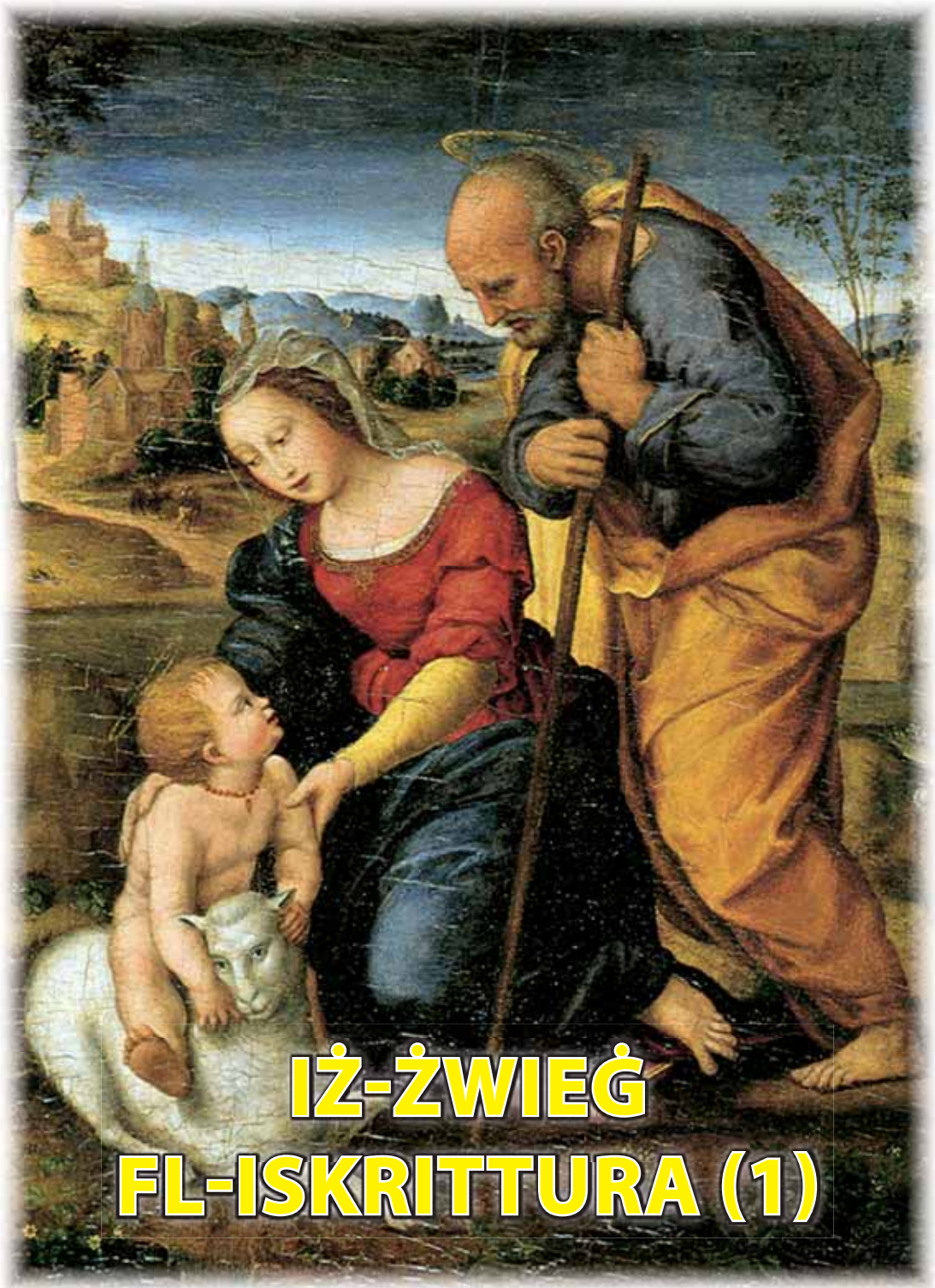
13 Ara, ROBERT L. WILKEN, *Judaism and the Early Christian Mind: A Study of Cyril of Alexandria's Exegesis and Theology*, London 1971, 149.

14 Għal diskussjoni tajba fuq dan il-punt, ara, LEE MARTIN McDONALD, *Anti-Judaism in the Early Church Fathers*, in *Anti-Semitism and Early Christianity, Issues of Polemic and Faith*, edited by Craig A. Evans – Donald A. Hagner, Minneapolis 1993, 215-252.

15 *Catena Aurea: A Commentary on the Four Gospels Collected out of the Works of the Fathers by St. Thomas Aquinas*, vol. 4, edited by John Henry Newman, Southampton 1997, 315. Ara wkoll MARTIN MICALLEF, *L-Interpretazzjoni Biblika ta' Santu Wistin: Kontribut għall-antisemitizmu? f' Knisja 2000* (April-Ġunju 2005) 21-35.

16 Ara, THE PONTIFICAL BIBLICAL COMMISSION, *The Jewish People and their Sacred Scriptures in the Christian Bible*, Vatican 2002, 199.

IŻ-ŻWIEĠ FL-ISKRITTURA (1)

Premessa

Fr. Pawl Sciberras

La se naraw x'tgħid l-Iskrittura dwar iż-żwieġ, qegħdin naċċettaw li fl-Iskrittura, fil-Bibbja, Alla jitkellem u jirrivela lilu nnifsu b'mod ispirat fil-kliem u l-ġrajja rrakkuntati mill-awturi umani. Bħala Kristjani nemmnu li din ir-rivelazzjoni ta' Alla laħqet il-qofol tagħha f'Ġesù

Kristu magħmul bniedem bħalna (Ġw 1, 18 u 1, 14). Meta se nitkellmu fuq iż-żwieġ fl-Iskrittura se nkunu qegħdin infittxu l-verità rivelata minn Alla nnifsu f'dak li għandu x'jaqsam maż-żwieġ u l-familja.

Imma min hu Alla li jirrivela lilu nnifsu?

Dak li johroġ mir-rivelazzjoni Kristjana dwar Alla hu li Alla hu uniku imma ma hux solitarju. Alla hu komunjonu ta' persuni; Alla huwa relazzjoni; Alla huwa komunità. Il-Papa Ġwanni Pawlu II jiġbor dak kollu li hemm xi tgħid dwar dan hekk: "Alla hu familja".

Familja, komunità. Il-Missier ma jistax ikun missier jekk ma nissilx 'l-Iben; l-Iben

ma jistax ikun Iben jekk ma ġiex imnissel mill-Missier. Dak li jagħmilhom Missier u Iben huwa proprju l-Ispirtu tagħhom, Spirtu qaddis, la hu l-Ispirtu ta' Alla: appuntu l-Ispirtu s-Santu, l-Ispirtu Qaddis. Biex ikun Missier ma setax jibqa' waħdu; ried ikun Missier ta' Iben; ried johroġ minnu nnifsu lejn xi hadd ieħor: l-Iben. U l-Iben bħala Iben johroġ minnu nnifsu lejn il-Missier ... f'relazzjoni ta' mħabba. Dak li jagħmilhom Missier u Iben, dak li jgħaqqadhom flimkien bħala Missier u Iben huwa l-Ispirtu Qaddis tagħhom. Imma lanqas hekk biss ma setgħet tibqa' l-imħabba tagħhom għal xulxin. Riedet toħroġ iżjed 'il barra: lejn il-holqien li hareġ minn idejn Alla u fis-

salvazzjoni tad-dinja.

Dan Alla-komunità, Alla-familja, jiffirma l-umanità "skont is-sura u x-xbieha tagħna" (Ġen 1, 26). Għedt "jiffirma" għax fit-test Lhudi tat-tieni rakkont tal-holqien tal-bniedem, f'Ġen 2, 7, l-awtur juża l-verb (*jāzār*) tal-fuħhari li jahdem b'idejh il-fuħhar. F'din l-immagni importanti ninnutaw li l-fuħhari ma kienx jahdem serje ta' oġġetti kollha l-istess imma oġġett wiehed differenti mill-ieħor.

- Hemm element ta' *affettività* bejn il-fuħhari u l-oġġett li jahdem b'idu.

- Hemm element ta' *unicità* f'kull bniedem li Alla halaq.

Dan kollu jfisser li l-bniedem għandu doża qawwija hafna,

anzi kollu kemm hu, ta' relazzjonalità: il-bniedem jezisti dejjem f' relazzjoni ma' haddiehor.

- Relazzjoni speċjali *ma' Alla* (il-kelma u l-fomm li bihom Alla ħalaq il-bniedem għandhom intimità partikolari ma' min jgħidhom);
- Relazzjoni speċjali *mal-bqija tal-ħolqien*, relazzjoni li tagħtih post speċjali (Adam jagħti l-isem lill-bhejjem kollha);
- Relazzjoni speċjali *mal-bnedmin l-oħra*: il-bniedem mhux bniedem jekk mhux raġel u mara, tnejn. Ir-rabbini jagħtu immagni ta' kif il-bniedem inħalaq raġel u mara: Alla ħalaq il-bniedem donnu statwa (*zélem*), imbagħad isserra min-nofs u l-bniedem ġie raġel u mara (“din għadma minn għadmi, laham minn laħmi”; Adam jagħti l-isem lil Eva; u hi ssir “l-għajnuna tghodd għalih”).

La għedna, u nemmnu, li Ġesù Kristu huwa l-qofol, il-quċcata tar-rivelazzjoni ta' Alla, huwa lejha li rridu nħarsu għal dak il-qofol. Issa, meta hu ġie mistoqsi dwar id-divorzju (Mt 19, 3), wieġeb il-mistoqsija li għamlulu billi rrefera bħala bidu assolut taż-żwieġ għall-Ktieb tal-Ġenesi, u speċifikament għal Ġen 1, 27 u 2, 24: “Alla ħalaq il-bniedem skont ix-xbieha tiegħu; skont xbiehetu Alla ħalqu; raġel u mara

ħalaqhom”, u “Għalhekk ir-raġel iħalli lil missieru u lil ommu u jingħaqad ma' martu u jsiru ġisem wiehed” (Mt 19, 4-6). Allura nifhem li jekk irridu nitkellmu fuq iż-żwieġ, fuq “kif kien fil-bidu” (Mt 19, 8), allura rridu naraw sewwa x'jgħid dak il-bidu.

Ir-rakkonti tal-ħolqien tal-adàm fil-Ġenesi

1) *L-għajn l-aktar antika* tar-rakkont tal-ħolqien, il-Jahwista, għax fiha Alla hu msejjaħ Jahweh (Ġen 2, 7.15-22; 3, 16-19), li tmur lura għall-għaxar seklu q.K., tpingilna lil Alla li johlq lill-bniedem bħala ħolqien uniku: “Il-Mulej Alla sawwar il-bniedem mit-trab tal-art u nefahlu fi mnifsejh nifs il-ħajja, u l-bniedem sar ħlejqaja ħajja” (Ġen 2, 7). Imma mbagħad: “Il-Mulej Alla qal: ‘Mhux sewwa li l-bniedem jibqa' waħdu. Ħa nagħmillu għajnuna tghodd għalih” (2, 18). Imma minn fost il-ħlejjaja kollha “²⁰ għall-bniedem ma nstabet ebda għajnuna tghodd għalih. ²¹ U l-Mulej Alla ... hadlu waħda minn kustiljih u flokha mlieh bil-laħam. ²² U l-Mulej Alla sawwar il-kustilja, li kien ħa mill-bniedem, f'mara u ġiebha lill-bniedem” (2, 20-22). Fil-Ġenesi, il-bniedem huwa msejjaħ bil-Lhudi, il-lingwa li biha nkiteb it-TQ, *adàm* għax inħalaq mill-*adamàh*, mill-art. Il-ħolqien uniku maħluq minn Alla, *l-adàm*, huwa magħmul minn żewġ “naħat” (*quddiem*

u wara): il-kelma Lhudija *zélaq* li aħna nittraduċu “kustilja” tfisser ukoll “naħa”. *L-adàm* huwa magħmul minn naħa maskili u minn naħa femminili, tar-raġel u tal-mara. *L-adàm* huwa għalhekk il-koppja, l-għaqda bejn ir-raġel u l-mara.

Dan ir-rakkont Bibliku jurina l-ewwel nett li l-bniedem huwa ontologikament komunjonij, il-bniedem huwa mħabba. Għandu tifsira speċjali l-fatt li l-ewwel kliem tal-bniedem fil-Bibbja huwa innu ta' tifhir mill-bniedem, għax skopra lilu nnifsu mhux realtà iżolata, imma misteru ta' komunjonij: “Din id-darba din hi għadma minn għadmi, laham minn laħmi” (Ġen 2, 23).

Barra minn hekk, iż-żewġ naħat tal-*adàm* huma minnhom infushom imsejjaħ biex ikunu haġa waħda: kull waħda mit-tnejn, waħidhom, ma humiex *l-adàm*. “Għalhekk ir-raġel iħalli lil missieru u lil ommu u jingħaqad ma' martu u jsiru ġisem wiehed” (2, 24): għall-mentalità Semitika, li ma tafx bi ħsibijiet astratti, il-kelma “ġisem/laħam” (*basàr*) hawnhekk tfisser dak li jfisser il-kuncett filosofiku ta' “persuna”. Il-persuna umana sseħħ shiħa fil-koppja f'komunjonij ta' żwieġ, li fiha “it-tnejn” isiru “wiehed”. Huwa għalhekk ċar li l-monogamija, raġel wiehed ma' mara waħda, hija proġett ta' Alla. Il-poligamija,

li mbagħad saret komuni anke għal-Lhud, kienet holqien tal-pervers Lamek (Ġen 4, 19). Skont il-Ġenesi, il-monogamija kellha tkun anke r-regola għall-annimali, kif juri l-kmand ta' Alla lil Noè biex idahħal “koppji ta' annimali” fl-arka (Ġen 7, 2.9).

It-tielet punt li johroġ minn dan ir-rakkont-poema huwa l-fatt tal-ugwaljanza assoluta taż-żewġ “naħat”. Jidher ċar anke mill-*play on words* fil-v.23 tal-kapitlu 2 fuq il-kelmiet bil-Lhudi għal “raġel” (bil-Lhudi “*ixx*”) u “mara” (*ixxàh*): “għalhekk tissejjah *ixxàh*, mara, għax mill-*ixx*, mir-raġel, ittiehdet hi”. Kieku kellna nżommu l-istess *play on words* fil-Malti, biex nifhmu x'qiegħed jgħid it-test originali Lhudi, allura konna nittraduċu: “għalhekk tissejjah *raġla*, għax mir-*raġel* ittiehdet hi.” Il-punt huwa r-relazzjoni stretta ħafna bejn ir-raġel u l-mara bħala li t-tnejn flimkien jiffurmaw il-bniedem, l-*adàm*.

Id-dnub tal-bniedem irrovina l-proġett meraviljuż ta' Alla: bil-ħtiġa tiegħu, il-bniedem jitlef l-ekwilibriju tiegħu man-natura, u x-xogħol isir għalih taħbit u għaraq (Ġen 3, 17-19). Il-bniedem ma baqagħlux

il-pussess etern tal-ħajja, u jduq il-mewt (Ġen 3, 19). Imma jibqa' nieqes ukoll mill-armonija stupenda tal-ħajja sesswali u tal-koppja. Fuq kollox, ir-raġel u l-mara ma humiex iktar “għajnuna tghodd” (2, 18) tal-waħda għall-ieħor u bil-maqlub, imma jsiru tfixkil għal xulxin (3, 6), jitbiegħdu t-tnejn mill-Mulej Alla billi jinħbew minn quddiemu (3, 8), jakkużaw lil xulxin (3, 12). Bejn it-tnejn tispicċa l-ugwaljanza u l-korresponsabbiltà: bejn it-tnejn tibda l-vjolenza, ix-xenqa ta' ħakma fuq xulxin: “lejn żewġek tiġbdek xewqtek, u jaħkem fuqek hu” (3, 16). Is-sesswalità mhijiex aktar “tajba ħafna” (1, 31), mgħixha fil-ferħ u s-serenità: jekk qabel “it-tnejn kienu għerja, ir-raġel u martu, u ma kinux jisthu minn xulxin” (2, 25), issa wara d-dnub, “infethu għajnejhom it-tnejn u ntebħu li kienu għerja, u ħietu weraq tat-tin, u għamlu iħżma” (3, 7). Anke l-fekondità sseħħ fl-uġiġ u t-taħbit (3, 16) u l-kmand “oktru u mlew l-art” (1, 28) ma jibqax jingħax fi klima ta' barka u ta' dinjità, imma taħt is-sinjal tat-tbatija.

2) *L-għajn sacerdotali* tal-Ġenesi (Ġen 1, 26-28),

tas-sitt seklju q.K. tghid: “Alla ħalaq il-bniedem skont ix-xbieha tiegħu; skont xbiehetu Alla ħalqu; raġel u mara ħalaqhom” (1, 27). F'dan il-vers il-Bibbja tipproklama qabel xejn lill-bniedem, 'l-*adàm*, skont is-sura (*zélem*), jiġifieri r-riproduzzjoni, ir-ritratt, il-kopja konkreta, nistgħu nġidha l-istatwa, u x-xbieha (*demùt*), jiġifieri l-korrispondenza l-aktar f'sens spiritwali, ta' Alla nnifsu.

Imma dan l-*adàm* maħluq minn Alla skont is-sura ħajja fuq l-art, skont l-ikona tiegħu, huwa terminu kollettiv: fil-v.26 tal-ewwel kapitlu, l-ewwel jibda: “Ejjew nagħmlu l-*adàm* skont is-sura u x-xbieha tagħna, u jaħkmu fuq il-ħut” Imbagħad il-vers ta' wara jispeċifika li l-*adàm* huwa ffurmat mir-raġel (*zakhàr*) u mill-mara (*neqebàh*).

Irridu l-ewwelnett ninnutaw dak li nsejnhulu paralleliżmu fil-Bibbja. Żewġ versi jkunu paralleli ma' xulxin, qishom jirrepetu lil xulxin biex it-tieni vers jispejga l-ewwel wieħed. F'dan il-każ, jekk inqiegħdu ż-żewġ versi 26 u 27 tal-ewwel kapitlu taħt xulxin, ikollna:

Ejjew nagħmlu l-*adàm* skont is-sura u x-xbieha tagħna ...

Alla ħalaq 'l-*adàm* skont ix-xbieha tiegħu,

fuq ix-xbieha tiegħu **ħalqu**

raġel u mara **ħalaqhom**.

Meta narawhom hekk, l-awtur qiegħed jgħidilna li rridu nifhmu li x-xbieha ta' Alla fl-*adàm* tikkonsisti filli l-*adàm* ikun raġel u mara. Għalhekk allura mbagħad jista' jgħid li dak li ħalaq Alla ma għandux jifirdu l-bniedem, għax ikun jifred, iċarrat, ix-xbieha ta' Alla fih. Barra minn hekk, il-Ġenesi jgħid li Alla ħalaq lill-mara mill-kustilja tar-raġel, anzi t-test Lhudi jgħid: "Alla *benà* lill-mara mill-kustilja tar-raġel, waqt li r-raġel kien f'nagħsa tqila" (2, 21). Ir-raġel kellu sehem shiħ fil-ħolqien tal-annimali, semmihom hu b'isimhom, imma kien Alla waħdu, bla ebda inizjattiva tar-raġel, li ħalaq lill-mara. Imbagħad meta Alla fforma lill-mara mir-raġel, ħadha hu stess lil

Adam, u hekk saru tassew haġa waħda, fuq inizjattiva kollha kemm hi ta' Alla. Saru r-riġal ta' Alla nnifsu lil xulxin. Għalhekk seta' jgħid li dak li għaqqad Alla ma għandux jifirdu l-bniedem.

Haġa oħra li l-awtur qiegħed jgħidilna f'dawn iż-żewġ versi hija: li din ix-xbieha ta' raġel u mara fl-*adàm* għandha l-karatteristika fundamentali tal-komunikabilità. Alla u l-*adàm*, il-bniedem, jixbhu lil xulxin l-ewwelnett fil-fatt ta' komunikazzjoni bejniethom. Alla joħloq lill-*adàm* frott ta' djalogu: "Ejjew naghmlu l-*adàm*", qisu jiddiskuti, jiddjaloga miegħu nnifsu. Imbagħad, meta jaħlaqhom, jibda djalogu magħhom: "Berikhom Alla u qalilhom:

'Nisslu u oktru u imlew l-art ... nagħtikom il-ħaxix kollu u s-siġar kollha b'ikel ... u lill-bhejjem u lit-tjur nagħtihom il-ħaxix aħdar b'ikel'" (vv.28-30). Wara dan id-djalogu, Alla ra li kull ma għamel kien "tajjeb ħafna". Id-djalogu jkompli għax ir-raġel u l-mara u l-ħolqien jagħmel dak li kkmanda Alla. Ngħidu ahna, aktar tard, ir-raġel u l-mara jagħrfu lil xulxin, u minn din il-komunikazzjoni ta' gisimhom u r-rieda tagħhom stess jitwieldu Kajjin u Abel (Ġen 4); bħal Alla u ma' Alla joħolqu kreaturi oħra.

Dan ifisser li x-xbieha ta' Alla fl-*adàm* hija karatterizzata filli Alla jaħlaq kreatura li jista' jkellimha, jikkomunika magħha, hi tisimghu u

tifhmu, u tagħtih twegiba lura, billi tagħmel dak li jrid minnha hu.

Dan huwa vers fundamentali, il-v.26 tal-ewwel kapitlu tal-Ġenesi, li jgħaddi mill-pronom singular (*otò*) għall-plural (*otàm*): “Alla ħalaq l-*adàm*, skont is-sura ta’ Alla ħalqu, raġel u mara ħalaq**hom** (Ġen 1, 27). Irridu niġbdu l-attenzjoni fuq aspett bażilari, marbut mal-kwalità letterarja nnifisha tal-vers. Ġen 1, 27, infatti, fih ritmu poetiku, regolat mir-regoli tal-parailellizmu, u f’dan il-każ parailellizmu kjustiku progressiv (vers jispijega lill-iehor bil-maqlub). Huwa ċar li l-parallel ta’ “xbieha” huwa “raġel u mara”, jiġifieri l-bniedem fil-bipolarità tiegħu sesswali (raġel u mara). Huwa biss l-umanità bħala maskilità u femminilità li hija l-vera xbieha ta’ Alla, l-istatwa ħajja tiegħu, l-ikona tiegħu.

Dan ir-rapport strett ta’ reċiprocità u ta’ referenza bejn il-koppja u Alla, u bil-maqlub, iċarrat id-dlam tagħna kemm fuq livell antropologiku u kemm teologiku, u jiftaħna għal għarfien ferm iktar profund kemm tal-koppja u kemm ta’ Alla: l-ikona ta’ Alla nnifsu hija l-koppja. Dinjità superlattiva tal-koppja; kondixxendenza ta’ Alla. Il-koppja prezzjożissima għal Alla.

Dwar il-koppja, jekk hija immaġini, ikona, ta’ Alla, allura toħroġ bħala konsegwenza naturali l-indissolubiltà tar-raġel mill-mara, tal-koppja, taż-żwieġ. Jekk Alla huwa u jibqa’ dejjem wieħed, hekk ukoll il-mizzewġin: huma, u għandhom jibqgħu, haġa waħda. L-unità tagħhom infatti qiegħda fih, f’Alla, fl-Etern, li tiegħu huma l-ikona, ix-xbieha. Min-naħa l-oħra, il-koppja hija msejġha biex timmudella lilha nnifisha fuq Alla

nnifsu: il-mizzewġin iħobbu lil xulxin dejjem, għax “Alla huwa mħabba” (1Ġw 4, 8), ikunu fidili lejn xulxin dejjem, għax Alla huwa fidil (S 100, 5; 117, 2), jixbhu lil Alla fit-tjieba (Nm 14, 18; S 30, 6), fil-ħila li jaħfru (S 130, 4; Dn 9, 9), fil-ħniena (Es 34, 6; Dt 5, 10), fil-fekondità, billi jikkollaboraw fl-opra tal-ħolqien ta’ Alla nnifsu (Għerf 1, 14), li “jħobb kull ma jgħix” (Għerf 11, 26). Issa jekk raġel u mara, maħluqa minn Alla, kapaci jħobbu lil xulxin b’dan il-mod, allura l-istess koppja hija tassew mera, ikona, xbieha ta’ Alla, għax hu ukoll hekk jagħmel. Il-koppja tikxef, tirrivela min hu Alla. Il-koppja turi lil Alla bħala missier, imma wkoll bħala omm. Ġwanni Pawlu II darba qal: Alla hu missier, imma fuq kollox huwa omm!

L-aħħa haġa: fl-aħħar tas-sitt jum, li fih Alla ħalaq l-*adàm* sesswat, ir-rakkont ma jgħidx biss: “U Alla ra li kien tajjeb”, bħalma qal fis-sitt ijiem l-oħra tal-ħolqien (1, 4.10.12.18.21.25), imma “U haress Alla lejn kull ma kien għamel, u, ara, kollox kien tajjeb *ħafna*” (1, 31). Messaġġ ċar: is-sesswalità mhijiex xi haġa li Alla ma setax jgħaddi mingħajrha biex ikattar il-ħolqien, imma hija valur li riedu espressament hu, riedu tajjeb *ħafna*, u li meta ħalaq hekk biss lill-bniedem u qiegħdu f’nofs il-bqija tal-ħolqien li Alla seta’ jgħid: “Dan tajjeb *ħafna*”.

Għalhekk l-*adàm*, li Alla ħalaq fuq ix-xbieha u s-sura tiegħu, huwa l-għaqda tar-raġel u l-mara, huwa l-koppja! Mhux ir-raġel waħdu. Mhux il-mara waħidha, imma t-tnejn flimkien jagħmlu x-xbieha ta’ Alla. Il-koppja hija xbieha u sura ta’ Alla.

Fl-Art Imqaddsa mal-Frangiskani - 2011

20 Lulju – 28 Lulju

3 Awwissu – 11 Awwissu

24 Awwissu – 1 Settembru

7 Settembru – 15 Settembru

Art Imqaddsa u Sinaj

3 Novembru – 13 Novembru

Ikteb jew ċempel:

Kummissarjat tal-Art Imqaddsa

8, Triq Santa Luċija,

Valletta, VLT 1188

Malta

Tel: 2124 2254

E-mail: comalt@ofm.org.mt

www.ofm.org.mt

L-Art Imqaddsa mal-Frangiskani

ċempel: 21242254

